

Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія

Зварич Арсен Олегович

**ОПТИМІЗАЦІЯ ВИДАТКІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ НА
СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ І СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ.**

спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
освітньо-наукова програма «Публічні Фінанси»

Виконав студент
групи ФпФм-21
Зварич А.О.

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту
«___» _____ 2024 р.

Завідувач кафедри

Тернопіль – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИДАТКІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ І СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ...	6
1.1. Концептуалізація видатків державного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення.....	6
1.2. Організаційно-правові основи здійснення видатків державного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення.....	17
Висновки до розділу 1	22
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРАКТИКИ ЗДІЙСНЕННЯ ВИДАТКІВ НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ І СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ.	24
2.1. Сучасні тенденції планування видатків державного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення	24
2.2. Аналіз виконання видатків державного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення населення.....	31
Висновки до розділу 2.....	45
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМКИ ОПТИМІЗАЦІЇ ВИДАТКІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ І СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ.....	42
3.1. Зарубіжний досвід планування та фінансування бюджетних видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення та можливості його застосування у вітчизняній практиці	42
3.2 Основні напрями вдосконалення порядку здійснення видатків державного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення населення в контексті їх оптимізації в сучасних умовах.	49
Висновки до розділу 3	57
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	63

ВСТУП

Актуальність теми. Соціальний захист у державі спрямований на створення умов для гідного життя і вільного розвитку людини, а тому є одним із найважливіших напрямків загального суспільного розвитку.

Соціальний захист – це комплекс державних заходів, спрямованих на досягнення соціальних цілей, пов'язаних із поліпшенням якості життя, підвищенням соціального добробуту та забезпеченням соціальної і політичної стабільності. У сучасних умовах соціальний захист ґрунтується на наданні громадянам необхідних соціальних послуг і потребує нових механізмів, форм і методів їх реалізації.

Систему державного соціального захисту необхідно безперервно вдосконалювати, так як її життєво важливою метою функціонування – є надання необхідної допомоги конкретним категоріям населення, що опинилися в складних життєвих ситуаціях. Оскільки Конституція вимагає від держави забезпечити всі необхідні умови для здійснення цього права.

Незважаючи на те, що на державу покладено здійснення комплексної політики щодо соціального захисту та соціального забезпечення населення, проте процес створення гідних умов життя та підтримки соціальної стабільності громадян у нашій країні не відповідає очікуванням, що супроводжували нашу незалежність впродовж тривалого періоду. Дотримання принципів справедливості, гармонії та цілісності в суспільстві залишається пріоритетним завданням. Однією з вагомих перешкод щодо досягнення ефективності у реалізації соціальної політики є нестача належного фінансування з одночасним неефективним розподілом та використанням наявних фінансових ресурсів.

Проблему формування та ефективної реалізації державної соціальної політики в різних її аспектах відображено в наукових працях вчених-дослідників, як: Л. Баранник, О. Гупало, В. Деріга, С. Качула, , Л. Безтелесна, О. Беляєв, М. Головатий, В. Горин, С. Горянська, О. Кириленко, Л. Клівіденко,

А. Крупнік, О. Крюков, Е. Лібанова, Г. Лопушняк, М. Мальований, В. Никифороенко, С. Онишко, М. Панченко, Н. Пігуль та ін.

Метою роботи є дослідження теоретичних та практичних аспектів здійснення видатків державного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення, визначення напрямків їх оптимізації в сучасних умовах.

Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі завдання:

- дослідити концептуальні аспекти видатків державного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення;
- охарактеризувати організаційно-правові засади здійснення видатків державного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення;
- проаналізувати сучасні тенденції планування та виконання видатків державного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення;
- здійснити моніторинг виконання видатків державного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення;
- дослідити зарубіжний досвід планування та фінансування бюджетних видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення та його можливе застосування у вітчизняній практиці;
- окреслити основні напрямки вдосконалення порядку здійснення видатків державного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення в контексті їх оптимізації.

Об’єктом дослідження є видатки державного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення.

Предметом є теоретичні та практичні аспекти здійснення видатків Державного бюджету України на соціальний захист і соціальне забезпечення населення.

Методи дослідження. Теоретичні узагальнення, системний аналіз, структурний і функціональний підходи, порівняльний, аналітичний і синтетичний методи, діаграмна і таблична інтерпретація - представлення цифрових даних у табличній формі, групування і складання діаграм за темою дослідження.

Практична значущість отриманих результатів дослідження.

Практичне значення отриманих результатів виявляється у створенні ефективних стратегій у сфері управління видатками державного бюджету України на соціальний захист і соціальне забезпечення населення та оптимізації з метою ефективного використання ресурсів під час воєнного конфлікту, що сприятиме стабільному економічному розвитку та долати фінансових викликів.

Наукова новизна дослідження полягає у поглибленні та розвитку теоретичних засад здійснення видатків державного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення, визначено основні напрямки вдосконалення порядку здійснення видатків державного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення в контексті їх оптимізації в умовах воєнного стану.

Теоретична та інформаційна база дослідження. Законодавчі акти України, нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, постанови Кабінету Міністрів України, статистичні матеріали Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України, Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Державної казначейської служби України, дані Організації економічного співробітництва та розвитку, результати наукових досліджень закордонних і вітчизняних учених з питань видатків бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення, ресурси мережі Інтернет.

Апробація. Результати дослідження опубліковані у збірниках наукових праць кафедри фінансів ім. С. І. Юрія «Фінансове забезпечення сталого розвитку» (2023 р.), «Актуальні питання фінансової науки та практики» (2024 р.), у збірнику тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції *«Фіскальна політика України в умовах євроінтеграційних процесів»* (2024 р.).

Структура і обсяг роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків. Робота містить 5 рисунків та 4 таблиці, список використаних джерел налічує 49 найменувань. Обсяг роботи становить 67 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИДАТКІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ І СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ

1.1. Концептуалізація видатків державного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення

Протягом тривалого часу економічна теорія базувалась на дослідженні поняття економічного багатства. У науковій літературі ХХІ століття все більшої популярності набуває термін «соціальне багатство», головною складовою якого є людина – найвища цінність суспільства, її фізичний, духовний та інтелектуальний розвиток. Для забезпечення цього є необхідним справедливий та ефективний розподіл національного багатства, який здійснюється через механізм соціального захисту населення.

Соціальний захист включає в себе низку механізмів, які розглядаються у контексті державного впливу на соціальний економічний розвиток. Так, система соціального захисту визначається трьома основними суб'єктами: державою, юридичними особами та громадянами. Дії держави у цій сфері можуть бути спрямовані на всі соціальні верстви суспільства або на окремі соціальні групи. Перша група заходів стосується забезпечення можливості реалізації здібностей особистості, отримання стабільного доходу, встановлення прожиткового мінімуму, захисту споживачів та індексації доходів. Друга група заходів соціального захисту спрямована на конкретні соціальні групи, такі як: безробітні, пенсіонери, інваліди, ветерани праці та військової служби, сім'ї з дітьми, діти-сироти, вимушені переселенці та біженці, які постраждали внаслідок катастроф, стихійних лих та інших обставин.

Право на соціальний захист гарантує громадянам певний рівень підтримки в разі втрати працездатності, годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також через старість та інші випадки, передбачені законодавством, що закріплено відповідно статтею 46 Конституції України. Це

право забезпечується через загальнообов'язкове державне соціальне страхування, фінансові внески громадян, підприємств, установ та організацій, а також через бюджетні й інші джерела соціального забезпечення. Крім того, створюються державні, комунальні та приватні заклади для догляду за особами з обмеженими можливостями. При цьому обсяги соціальних виплат, які є основним джерелом забезпечення життя, повинен гарантувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого відповідно до законодавства [21].

Досліджуючи теоретичні основи здійснення видатків бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення, відмітимо ряд ключових аспектів, що потребують безумовного дотримання. При цьому враховуються потреби населення та визначаються пріоритетні напрямки соціального захисту, такі як підтримка вразливих груп, розвиток інфраструктури та боротьба з бідністю. Важливими аспектами у контексті реалізації вказаних аспектів здійснення видатків бюджету визначаються: ефективне використання коштів, участь громадськості та інноваційність, що спрямовано на забезпечення соціальної справедливості, ефективності та задоволення потреб населення.

Соціальний захист виступає як інструмент, що гарантує мінімальний рівень матеріального благополуччя кожному громадянину за допомогою державних заходів. Його можна розглядати як механізм, спрямований на забезпечення достатніх умов для життя та задоволення основних потреб людини, сприяючи її розвитку.

Як видно з рис. 1.1, соціальне забезпечення включає такі види, як державна соціальна допомога, державні соціальні послуги.

У фінансовій науці соціальний захист являє собою систему заходів, спрямованих на забезпечення підтримки та допомоги громадянам, що опинились у важких життєвих обставинах. До основних складових соціального захисту включають:

1. Пенсійна система: надання пенсій для осіб, які виходять на пенсію, для забезпечення їхнього матеріального благополуччя.

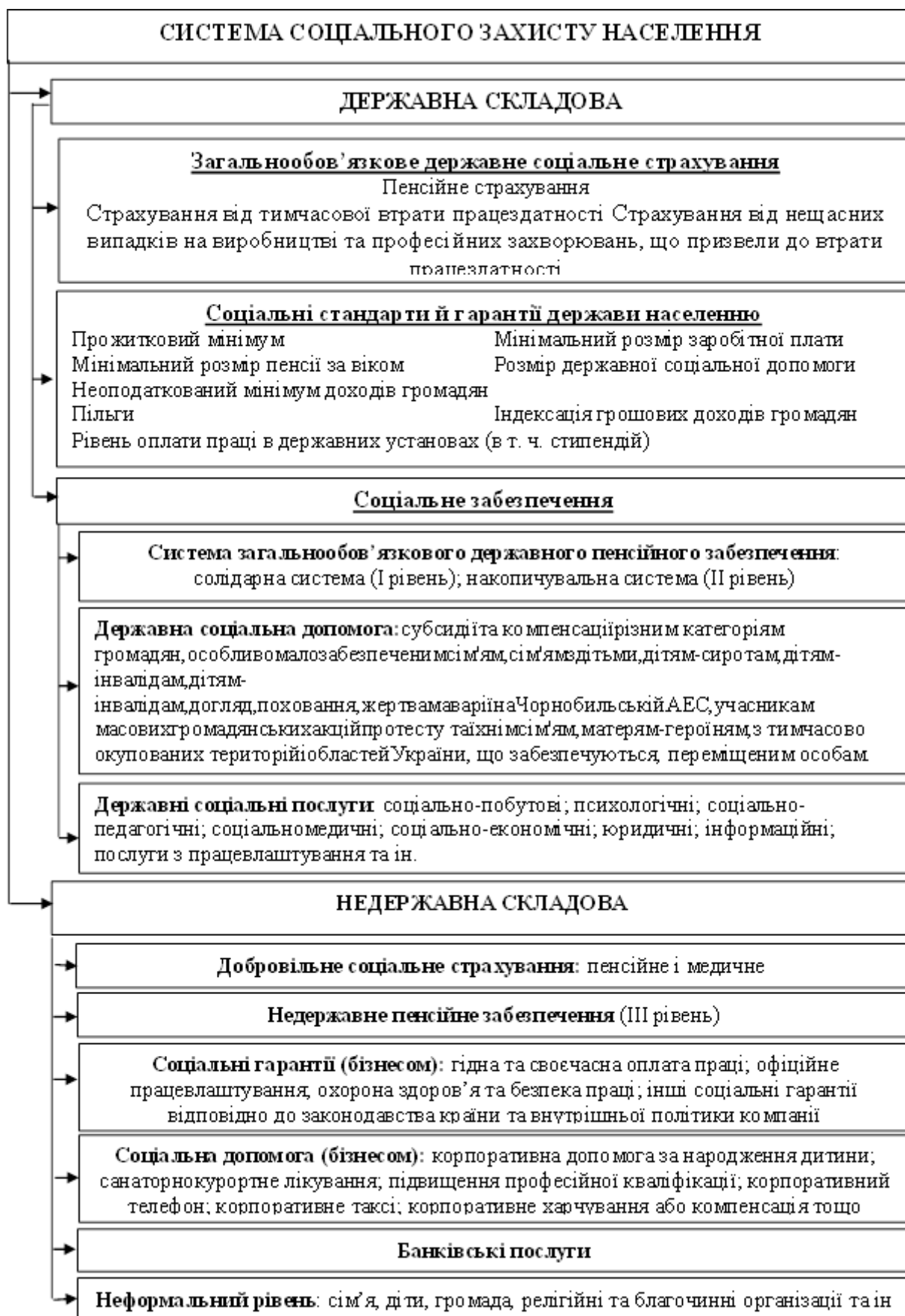

Рис. 1.1. Структура національної системи соціального захисту населення

Примітка. Складено на основі [1]

2. Медичне обслуговування: забезпечення доступу до медичних послуг та програм для всіх шарів населення.

3. Допомога по безробіттю: надання фінансової підтримки особам, які втратили роботу до тих пір, поки вони не знайдуть нове місце роботи.

4. Соціальна допомога: надання матеріальної допомоги та послуг для осіб з обмеженими можливостями, малозабезпеченим та потребуючим шаром населення.

5. Дитячий захист: захист прав дітей та надання їм соціальної та психологічної підтримки.

6. Житлова підтримка: реалізація програми для забезпечення доступу до житла для малозабезпечених сімей [36].

Дискусії у сучасній економічній науці щодо масштабів соціальної відповідальності держави, виражені у відповідних об'ємно-структурних параметрах видатків державного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення, відображають різноаспектність дослідження цього питання.

З одного боку, спрямування фінансових ресурсів на ці цілі надає можливість зменшити соціальні проблеми, згладити майнові нерівності та підтримати громадян у разі виникнення соціальних ризиків. З іншого боку, необґрунтоване збільшення соціальних витрат може мати негативний вплив на економічну та соціальну стабільність, загрожуючи системі державних фінансів та загальному економічному середовищу.

Дані твердження набули розвитку ще в класичній економічній теорії. Зокрема, Д. Рікардо відзначав, що «неконтрольоване зростання соціальних витрат може призвести до розладу та руйнування економіки» [5, с. 458]. У ХХ столітті ідеї класиків економічної науки щодо обмеження соціальних зобов'язань активно підтримували представники неолібералізму, зокрема Л. Ерхард, який аргументував, що неконтрольована соціальна політика може негативно позначитися на продуктивності господарства та призвести до високої інфляції та сповільнення економічного зростання.

На нашу думку, зазначені підходи цілком аргументовано заслуговують на увагу. З одного боку, соціальні витрати держави відіграють ключову роль у забезпеченні соціальної справедливості, підтримці найбільш вразливих верств населення та підтримці соціального благополуччя. Вони можуть допомогти знизити рівень соціального навантаження, підвищити якість життя та створити більш справедливе суспільство. З іншого боку, недбале розширення соціальних програм може призвести до зростання бюрократії, неоеластичності системи та негативно вплинути на економічну ефективність.

Однак вирішення даного завдання полягає в узгодженні державного втручання та ринкової діяльності. Це обумовлює необхідність збалансованості між забезпеченням соціальної справедливості та збереженням економічної стабільності. Це може бути досягнуто за рахунок ґрунтовного аналізу та планування соціальних програм, спрямованих на зменшення нерівностей та підтримку окремих груп населення, а також за допомогою створення ефективних механізмів контролю за витратами та оцінки їхнього впливу на фінансовий стан держави. Тільки такий підхід дозволить максимально використовувати ресурси державного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення, забезпечуючи при цьому стабільність економіки та соціальну підтримку громадян.

Розробка ефективних механізмів соціального захисту відіграє ключову роль у забезпеченні стабільності та благополуччя суспільства.

Система соціального захисту орієнтується на надання допомоги та підтримки громадянам у складних життєвих ситуаціях шляхом реалізації різноманітних заходів. Це включає в себе реалізацію пенсійних програм, спрямованих на забезпечення достойного матеріального стану осіб у період після завершення професійної діяльності. Медичне обслуговування та доступ до якісних медичних послуг стають невід'ємною складовою соціального захисту. Також важливим елементом є надання допомоги по безробіттю, спрямованої на тимчасову фінансову підтримку осіб, які втратили роботу та шукають нове працевлаштування.

Вирішення протиріччя між державним втручанням та ринковою діяльністю є ключовим завданням для забезпечення ефективності соціального захисту та збереження економічної стабільності. Цей баланс можна досягти через узгоджену дію, спрямовану на зменшення соціальних нерівностей та підтримку вразливих груп населення. Важливо провести ретельний аналіз та планування соціальних програм, які б враховували специфіку потреб та можливостей різних соціальних груп.

Це передбачає створення ефективних механізмів контролю за витратами та оцінки їхнього впливу на економіку, що відповідно вимагає постійного вдосконалення та адаптації нормативно-правової бази до сучасних вимог та реалій. Важливо також забезпечити ефективний моніторинг та оцінку результативності соціальних програм з метою оптимізації їхнього використання.

Розробка ефективних механізмів соціального захисту відіграє ключову роль у забезпеченні стабільності та благополуччя суспільства. Вона передбачає реалізацію різноманітних заходів, включаючи пенсійні програми, медичне обслуговування та підтримку по безробіттю. Забезпечення соціальної справедливості та економічної стабільності вимагає комплексного підходу та постійного вдосконалення стратегій соціального захисту.

Соціальна допомога спрямована на матеріальну підтримку осіб з обмеженими можливостями та малозабезпечених верств населення. Також у системі соціального захисту важливе місце відводиться захисту прав дітей та наданню їм необхідної соціально-психологічної підтримки.

Ці аспекти соціального захисту реалізуються через комплексну систему програм та послуг, що забезпечують стабільність та розвиток суспільства. Ефективність соціального захисту визначається не лише рівнем фінансування, але й гнучкістю, адаптивністю та відповідністю потребам населення [43].

Здійснення видатків державного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення населення базується на принципах соціальної справедливості, гуманізму та державної відповідальності за добробут своїх

громадян. Важливим постає забезпечення соціальної справедливості, яка передбачає зменшення соціальних нерівностей, урахування базових потреб населення, стратегічне планування видатків і ефективне використання бюджетних коштів. Ці принципи використовуються для розробки соціальних програм та проектів, спрямованих на поліпшення соціального становища населення та підвищення якості життя.

Так, принцип соціальної справедливості сприяє забезпеченню того, щоб соціальні послуги та підтримка були розподілені з урахуванням потреб кожного громадянина, незалежно від їхнього соціального становища, рівня доходів чи інших факторів. Принцип гуманізму забезпечує врахування гідності та потреб людини у процесі розробки та реалізації соціальних програм та послуг.

Стратегічне планування обумовлює розробку довгострокових стратегій та програм, спрямованих на підтримку розвитку соціального захисту, що базуються на аналізі потреб та тенденцій у суспільстві. Транспарентність та обліковість забезпечують відкритість та доступність інформації щодо витрат бюджету на соціальний захист, а також звітності щодо їхнього використання. Із залученням громадськості до процесу прийняття рішень та контролю за витратами коштів на соціальний захист забезпечується відповідність програм та послуг реальним потребам суспільства [41, с. 110].

Система соціального захисту є ключовим елементом суспільства, спрямованим на забезпечення матеріальної підтримки осіб з обмеженими можливостями та малозабезпечених верств населення. При цьому особлива увага приділяється захисту прав дітей та наданню їм необхідної соціально-психологічної підтримки. Ці аспекти соціального захисту втілюються через різноманітні програми та послуги, спрямовані на забезпечення стабільності та розвитку суспільства.

Важливо зауважити, що здійснення видатків державного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення передбачають більше, ніж просто алокацію коштів. Оскільки включає в себе гнучкість, адаптивність та

відповідність потребам громадян, що дозволяє державі ефективно реагувати на соціальні зміни та надавати необхідну підтримку при різних обставинах.

Стратегічне планування відіграє ключову роль у забезпеченні розвитку соціального захисту. Розробка довгострокових стратегій і програм, які ґрунтуються на аналізі потреб і тенденцій у суспільстві, дозволяє ефективно використовувати видатки державного і відповідати на потреби громадян.

Крім того, розробка соціальних програм та проєктів базується на стратегічному плануванні видатків та ефективному використанні бюджетних коштів. Це сприяє підвищенню якості соціальних послуг та поліпшенню життєвого рівня громадян. Таким чином, концептуалізація видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення вимагає глибокого розуміння та відповідного підходу до алокації ресурсів.

Вітчизняними науковцями поняття «соціального захисту» трактується по-різному (табл. 1.1). Аналізуючи різноманітні підходи до трактування сутності соціального захисту, що наведені у табл. 1.1, вважаємо за доцільне дослідити поняття видатків державного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення.

Дискусійність підходів науковців до сутності видатків державного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення можуть визначатися з урахуванням таких аспектів, як: ефективність витрат, соціальна справедливість, спрямування коштів на пріоритетні потреби суспільства, забезпечення соціальної підтримки найбільш уразливих верств населення тощо.

Розглянемо класифікацію видатків державного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення населення. Найбільш поширеними серед науковців ознаками класифікацій є:

1. За цільовим призначенням:

- пенсійні виплати, що включають витрати на виплату пенсій різних категорій громадян, таких як пенсії за віком, інвалідні пенсії, соціальні пенсії і т.д.

- медичні витрати – витрати на фінансування системи охорони здоров'я,

Таблиця 1.1

Підходи до трактування сутності соціального захисту

Автор	Підходи до визначення сутності соціального захисту/ Джерело
Н. Болотіна	«Соціальний захист – це діяльність держави, спрямована на забезпечення формування й розвиток повноцінної особистості, виявлення й нейтралізація негативних факторів, що впливають на неї, створення умов для самовизначення і ствердження у житті» [6, с. 30].
М. Ріппа	«Соціальний захист - система державного матеріального забезпечення ветеранів праці та інших громадян похилого віку, ветеранів війни, громадян, які потерпіли внаслідок Чорнобильської катастрофи, державної допомоги сім'ям з дітьми тощо» [38, с.40].
В. Базилевич	«Комплекс законодавчо закріплених норм, що гарантує держава окремим верствам населення, а також за певних економічних умов усім членам суспільства (під час зростання інфляції, спаду виробництва тощо) » [3, с. 121] .
Н. Шаманська	«Соціальний захист – комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на забезпечення життя, здоров'я та добробуту населення за конкретних економічних умов» [47, с. 90].
О.Палій, В. Скуратівський	«Соціальний захист – це комплекс організаційно-правових і економічних заходів, спрямованих на захист добробуту кожного члена суспільства в конкретних економічних умовах» [42, с. 140].
М. Мальований	«Соціальний захист – це система заходів і відповідних інститутів, призначених для забезпечення нормального існування людини, підвищення рівня задоволення її соціальних потреб, якості життя та перспектив» [27, с. 92].
О. Яфінович	«Соціальний захист є системою розподільних відносин, у процесі яких за рахунок частини національного доходу утворюються та використовуються суспільні фонди грошових ресурсів для матеріального забезпечення та обслуговування окремих категорій громадян» [49,с. 195].

Примітка. Складено автором за даними [3; 6;38;47;42;27;49]

включаючи лікарняні, медичні послуги, ліки, програми профілактики та т.д.

– соціальні допомоги, до яких належать витрати на надання допомоги тим, хто опинився в складних життєвих обставинах, таких як: безробіття, бідність, дитячі та сімейні виплати, допомога особам з інвалідністю та інші форми соціальної допомоги.

2.За категоріями отримувачів:

– видатки на дітей та сім'ї – це витрати на дитячі та сімейні допомоги, допомогу дітям і матерям, а також на інші сімейні програми;

- видатки на інвалідів включають: витрати на підтримку осіб з інвалідністю, включаючи інвалідні пенсії, медичні послуги, реабілітацію, технічні засоби та інші форми підтримки;

- видатки на літній вік включають: витрати на пенсії за віком, медичну допомогу, соціальні послуги та інші програми, спрямовані на підтримку літніх людей.

3. За формами виплат:

- грошові виплати – це виплати у формі грошей, такі як пенсії, допомога по безробіттю, дитячі та сімейні виплати.

- натуральні виплати, що здійснюються у формі натуральних благ, таких як: безкоштовна медична допомога, безоплатні медичні послуги, харчування в дитячих будинках та інші форми натуральних виплат [20, с. 35].

Видатки Державного бюджету України на соціальний захист класифікують за функціональною та економічною класифікаціями.

Функціональна класифікація видатків та кредитування бюджету – це система групування видатків бюджетів усіх рівнів, яка відображає напрями використання бюджетних коштів на виконання основних функцій держави. Ця класифікація включає розділи, підрозділи і групи, які відображають конкретні сфери державної діяльності, такі як загальнодержавні функції, оборона, громадський порядок, економічна діяльність, охорона здоров'я, освіта, соціальний захист та інші

Виокремлення видатків бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення відносно різних характеристик відіграє важливу роль у вивченні сутності цих видатків. Аналіз функціональної класифікації допомагає зрозуміти їхню роль та значення в економічних процесах, які відбуваються в державі.

Вивчення сутності видатків бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення включає їх розподіл за різними характеристиками. Аналіз класифікації бюджетних видатків на соціальний захист залежно від певних критеріїв допомагає розкрити їхню роль та значення у економічних процесах, що відбуваються у державі.

В Україні соціальний захист населення вважається ключовим показником розвитку та функціонування держави в сучасному світі. Це поняття охоплює не лише матеріальне забезпечення та послуги, але й враховує задоволення духовних потреб, стан здоров'я, тривалість життя, морально-психологічний клімат та інші аспекти [4, с. 66].

Оптимальне використання коштів державного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення в Україні забезпечується із дотриманням принципу субсидіарності, що передбачає наближення гарантованих послуг до їх безпосереднього споживача.

Соціальний захист включає різноманітні видатки, спрямовані на підтримку та допомогу громадянам у важких життєвих ситуаціях, що поділяють на наступні:

1. Пенсії – видатки на пенсії для осіб, які досягли певного віку або мають інвалідність, зокрема державні пенсії, соціальні пенсії та інші види пенсій.

2. Соціальна допомога – фінансова допомога особам, які перебувають у складних життєвих обставинах, таким як безробіття, низький дохід, інвалідність або материнство.

3. Соціальні послуги – видатки на послуги, які сприяють забезпеченню добробуту громадян, що можуть включати медичне обслуговування, освіту, житло, допомогу дітям та інші послуги.

4. Соціальний захист дітей – видатки на захист прав та добробут дітей, включаючи дитячі пособи, послуги дитячого садка та інші допомоги.

5. Соціальний захист вразливих груп населення – видатки на підтримку осіб з інвалідністю, літніх людей, бездомних, жертв насильства та інших вразливих груп.

6. Соціальна реабілітація – видатки на програми та послуги, спрямовані на реабілітацію осіб з інвалідністю або іншими проблемами.

Виходячи з вищезазначеного, забезпечення соціального захисту населення в Україні стає одним із головних пріоритетів держави, у період війни, що відображається у збільшенні обсягів видатків державного бюджету у

цій сфері, підвищенні рівня мінімальної зарплати та пенсійного забезпечення, впровадженні нових соціальних програм та послуг. Нововведенням є впровадження системи електронного декларування та контролю за соціальними виплатами, спрямованої на запобігання надмірного використання коштів державного бюджету.

Проте існують серйозні проблеми у сфері соціального захисту, включаючи низький рівень забезпечення соціального захисту окремих категорій населення, нерівномірний розподіл соціальних послуг та недостатню ефективність державної політики у цьому напрямку. Також варто відмітити значний приріст числа осіб, що опинилися у складних життєвих обставинах через війну та економічну нестабільність.

Отже, для подальшого розвитку соціального захисту та соціального забезпечення населення в Україні необхідно здійснювати комплексні заходи, спрямовані на покращення системи соціальної допомоги, удосконалення механізмів соціального захисту та контролю за ефективністю витрат державного бюджету у цій сфері [10].

1.2. Організаційно-правові основи здійснення видатків державного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення

Нормативно-правова база здійснення видатків державного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення включає низку законодавчих актів, які регулюють процеси формування, розподілу та використання бюджетних коштів у цій сфері. У вітчизняній практиці до таких правових документів включають: головний закон держави (Конституцію), міжнародні угоди та конвенції, кодекси та законодавчі акти, укази вищих посадових осіб, рішення парламенту, розпорядження уряду, накази міністерств та органів місцевого самоврядування, а також інші правові норми.

Серед основних учасників у сфері соціальної політики варто відмітити державу, що виступає гарантом виконання соціальних програм і має на меті

забезпечення належних умов для реалізації прав та свобод людини, а також учасниками є різні соціальні групи та інститути, такі як: політичні партії, благодійні та громадські організації, релігійні об'єднання та інші. Проте все ж найважливішим учасником соціальної політики виступає індивід як ініціатор та учасник політичних процесів.

Збільшення кількості учасників у сфері соціальної політики та зростання активності людей у цій сфері сприяє підвищенню ефективності і результативності соціальних програм. Проте важливо відзначити, що реальне вирішення соціальних проблем та досягнення їх максимальних результатів можливе за умови того, що людина є активним суб'єктом соціальної політики. Науковці також підкреслюють, що у політичному аспекті соціальна політика розробляється і реалізується без активного впливу громадян, які, у більшості випадків, не виявляють бажання брати участь у цих процесах і задовольняються роллю «спостерігача» чи «споживача» [10, с. 11].

Так, правове забезпечення здійснення видатків державного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення визначається складною системою законодавчих актів кожної конкретної країни, в тому числі і України. Тому встановлення правил для розподілу та витрачання коштів у цій сфері відбувається через низку ключових нормативно-правових актів. Зокрема, такими є: Конституція України, Бюджетний кодекс України, Закони про Державний бюджет, закони, а також інші підзаконні акти, що визначають механізм розподілу та використання фінансових ресурсів у сфері соціального захисту та соціального забезпечення. Ці ресурси спрямовуються на різноманітні соціальні програми та послуги, спрямовані на підтримку тих, хто потребує державної допомоги, включаючи пенсії, допомогу малозабезпеченим громадянам, підтримку дітей та осіб з інвалідністю, а також медичне забезпечення [11, с. 15].

Таким чином, нормативно-правове забезпечення здійснення видатків державного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення в Україні включає:

1. Конституцію України, яка визначає основні принципи соціального захисту та соціального забезпечення громадян.

2. Закон України «Про Державний бюджет України», який встановлює процедуру формування, виконання та контролю за виконанням державного бюджету.

3. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», який визначає правові, економічні та організаційні основи загальнообов'язкового державного соціального страхування.

4. Постанови Кабінету Міністрів України, які регулюють питання здійснення видатків державного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення.

5. Нормативні акти міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, які визначають процедуру здійснення видатків державного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення.

6. Міжнародні угоди та конвенції: Україна зобов'язана виконувати міжнародні зобов'язання щодо соціального захисту, що може впливати на розподіл фінансових ресурсів з державного бюджету.

Згідно з цими нормативно-правовими актами, видатки державного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення мають бути належним чином розподілені та витрачені на підтримку населення, яке потребує державної допомоги. Це можуть бути видатки на соціальний захист на випадок непрацездатності, ветеранів війни та праці, сім'ї, дітей та молоді, соціальний захист на випадок непрацездатності. [46, с.44].

Важливим правовим документом, що регламентує порядок здійснення видатків з державного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення в Україні є Бюджетний кодекс України. Ним визначено принципи формування бюджету, порядок складання, затвердження, виконання та контролю за виконанням державного бюджету, у тому числі за видатками на соціальний захист і соціальне забезпечення. Відповідними положеннями Бюджетного кодексу врегульовано процес визначення обсягів бюджетних коштів,

спрямованих на програми соціального захисту та соціального забезпечення, а також механізми їх виплати цільовим бенефіціарам. Кодексом визначено в контексті здійснення з державного бюджету фінансування наступні види та форми соціального захисту: пенсії для військовослужбовців, надбавки та підвищення додаткових пенсій, виплачувані за особливі заслуги перед Україною, визначені законодавством; державні програми соціальної допомоги; державна підтримка всеукраїнських громадських організацій інвалідів та ветеранів; державні програми та підтримка громадських організацій, спрямованих на сім'ю та молодь; державні програми підтримки будівництва.

Загалом правове забезпечення порядку здійснення видатків державного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення в Україні спрямовано на забезпечення прозорості, підзвітності та ефективності розподілу та використання державних коштів на користь найбільш незахищених верств населення країни. Завдяки чинному законодавству, що регламентує порядок виділення та витрачання коштів на соціальний захист, забезпечується ефективне функціонування системи соціального захисту населення у державі.

Системою нормативно-правового забезпечення гарантовано, що кошти, виділені на соціальний захист, використовуються ефективно та мають належне призначення, сприяючи підтримці потреб населення та покращенню його соціального статусу.

Зазначені нормативно-правові акти створюють правове підґрунтя для здійснення видатків державного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення, визначають основні принципи та механізми їх здійснення, а також встановлюють гарантії соціального захисту громадян. Однак, для ефективного виконання цих завдань необхідно постійно вдосконалювати нормативно-правову базу, забезпечувати її відповідність сучасним вимогам та викликам, а також ефективний контроль за її виконанням [7, с. 33-34].

Закони та інші нормативно-правові акти створюють правову основу для реалізації соціальної політики в Україні, визначають основні принципи та механізми її реалізації, а також встановлюють гарантії соціального захисту

громадян. Тому для ефективного виконання цих завдань необхідно постійно вдосконалювати нормативно-правову базу, забезпечувати її відповідність сучасним вимогам та викликам, а також забезпечувати ефективний контроль за її виконанням.

Підсумовуючи вищезазначене, відмітимо, що чинне правове забезпечення видатків державного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення включає широкий спектр правових актів, які формують основу для реалізації соціальних програм та забезпечення соціального захисту населення.

У сфері соціального захисту діють закони, які встановлюють соціальні стандарти та гарантії, включаючи пенсійне забезпечення та обов'язкове державне соціальне страхування. Такі правові акти мають важливе значення у забезпеченні ефективного функціонування системи соціального захисту та забезпечення прав та інтересів громадян [15, с. 150].

Україна, як і будь-яка інша країна, має складний механізм соціального захисту, яка ґрунтується на цілій системі нормативно-правових актів. Одним із основних завдань постає забезпечення соціального захисту громадян, включаючи найбільш вразливі категорії населення. Проте ефективність роботи цієї системи залежить від належної якості та його відповідності в умовах війни.

На нашу думку, для забезпечення ефективності соціальної політики в Україні необхідним є постійне вдосконалення нормативно-правового базису, який формує основу для реалізації соціальних програм та забезпечення соціального захисту населення. Це означає, що законодавчі акти, які регулюють різні аспекти соціального забезпечення, повинні відповідати сучасним проблемам видатків державного бюджету на соціальну сферу.

Нормативно-правове забезпечення також включає закони, що стосуються пенсійного забезпечення та обов'язкового державного соціального страхування, які гарантують належний рівень соціального захисту для громадян у пенсійному віці та в разі соціальних ризиків. Такі правові акти забезпечують функціонування системи соціального захисту та забезпечують права та інтереси населення.

Загалом, регулювання в сфері соціальної політики має вирішальне значення для забезпечення стабільності та благополуччя суспільства, оскільки воно визначає основні принципи, права та обов'язки у сфері соціального захисту та забезпечує їхню реалізацію через відповідні програми та послуги.

Таким чином, для функціонування ефективної такої системи нормативно-правова база потребує постійної модернізації. Вона повинна відповідати сучасним вимогам і викликам, зокрема з урахуванням змін в демографічній ситуації, економічному розвитку країни, зважаючи на воєнний стан та інші фактори. Крім того, важливо забезпечити ефективний контроль за дотриманням регламентованих нормативно-правовими актами норм для уникнення корупції та недопущення недоліків в системі соціального захисту. Тільки така система може забезпечити належний рівень соціального захисту та забезпечення прав громадян в Україні.

Висновки до розділу 1

У контексті дослідження теоретичних засад видатків державного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення населення впливає важливість цієї сфери як складової соціальної політики держави. Вона спрямована на забезпечення добробуту та соціальної справедливості для всіх громадян. Регулювання таких видатків базується на різних економічних концепціях, включаючи класичну теорію економічного розвитку та кейнсіанську економіку. Ефективність цієї системи залежить від балансу між соціальними витратами та економічною стабільністю, а також від прозорості та справедливого розподілу фінансових ресурсів.

Нормативно-правове забезпечення цих видатків базується на низці правових актів, що визначають принципи та механізми функціонування системи соціального захисту. Подальший розвиток цієї системи передбачає постійне вдосконалення нормативно-правової бази та розробку ефективних програм для зменшення нерівностей та підтримки потребуючих груп

населення. Таким чином, ефективна система соціального захисту та соціального забезпечення є важливим елементом стабільного та справедливого суспільства, а її розвиток вимагає комплексного підходу з урахуванням економічних, соціальних та правових аспектів.

Нормативно-правове забезпечення видатків державного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення в Україні є невід'ємною складовою системи соціальної політики. Широкий спектр правових актів, включаючи конституційні норми, міжнародні угоди, закони та підзаконні акти, визначають основні принципи та механізми реалізації видатків державного бюджету на соціальні програми, які забезпечують належний рівень соціального захисту населення.

Проте ефективність цієї системи залежить від постійного аналізу та оновлення законодавства відповідно до сучасних вимог та потреб суспільства.

Узгодження між державним регулюванням та ринковою діяльністю, забезпечення балансу між соціальною справедливістю та економічною стабільністю, а також розробка ефективних механізмів контролю за витратами і оцінки їхнього впливу на економіку є ключовими завданнями для оптимізації використання ресурсів державного бюджету та забезпечення стабільності соціально-економічного розвитку країни.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРАКТИКИ ЗДІЙСНЕННЯ ВИДАТКІВ НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ І СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ

2.1. Сучасні тенденції планування видатків державного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення

Ефективне планування видатків державного бюджету є критичним завданням для оптимального використання бюджетних ресурсів, особливо в умовах обмежених фінансових можливостей держави. Це передбачає детальне обґрунтування пріоритетів у розподілі бюджетних коштів, застосування принципів довгострокового бюджетного планування, оптимізацію програм з урахуванням національних пріоритетів та вдосконалення оцінки їх ефективності. Важливими є впровадження системи контролю за цільовим та ефективним використанням видатків державного бюджету, а також оцінка результативності бюджетних програм та діяльності бенефіціарів бюджетних асигнувань. Здійснення видатків державного бюджету на соціальний захист в Україні відбувається відповідно до статей 87-91 Бюджетного кодексу України. Виконання соціальних програм потребує відповідних фінансових ресурсів, яких наразі недостатньо через сучасний стан національної економіки. Проблема полягає не лише в наявності необхідних обсягів таких ресурсів, але й в дієвому управлінні ними. Це є головним завданням ефективного здійснення видатків державного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення в Україні. Для визначення відповідності планових показників фінансування соціального захисту та соціального забезпечення до фактичних результатів, проведемо аналіз динаміки планових показників видатків Державного бюджету України на ці цілі (табл. 2.1). З таблиці 2.1 видно, що видатки на соціальний захист та

соціальне забезпечення демонструють зростаючу тенденцію, при цьому рівень планування таких витрат виявляється високим, перевищуючи 99%.

Таблиця 2.1

**Планові показники видатків Державного бюджету України на
соціальний захист та соціальне забезпечення у 2021 - 2023 рр.**

(млрд. грн.)

Показники	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення	341,03	437,93	479,94
% виконання плану	99,48%	97,27%	97,77%
Соціальний захист на випадок непрацездатності	5,57	2,58	3,94
% виконання плану	96,85%	85,89%	92,08%
Соціальний захист пенсіонерів	201,16	232,93	273,66
% виконання плану	100,00%	100,0%	99,99%
Соціальний захист ветеранів війни та праці	1,69	1,73	2,26
% виконання плану	99,21%	85,82%	91,60%
Соціальний захист сім'ї, дітей та молоді	0,14	0,13	26,68
% викон. плану	93,66%	74,00%	91,24%
Допомога у вирішенні житлового питання	50,43	39,26	13,64
% виконання плану	99,58%	89,18%	99,77%
Соціальний захист інших категорій населення	79,70	159,34	158,57
% виконання плану	98,36%	95,72%	95,64%
Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері соціального захисту	0,053	0,03	0,08
% виконання плану	98,58%	88,90%	95,96%
Інша діяльність у сфері соціального захисту	0,46	1,90	1,29
% виконання плану	89,81%	87,60%	17,93%

Примітка: побудовано автором на основі [39; 13; 35]

Найточніше планування спостерігається у сфері фундаментальних та прикладних досліджень і розробок у галузі соціального захисту та соціального захист пенсіонерів, де виконання плану досягає 100%. Крім того, чітке планування спостерігається стосовно таких категорій витрат, як соціальний захист ветеранів війни та праці, і соціальний захист інших категорій населення. Проте низький рівень планування фіксується щодо іншої діяльності у сфері

соціального захисту, де частка виконання плану у 2023 році становила лише 17,93%. Аналіз планових показників на соціальний захист та соціальне забезпечення свідчить про значне їхнє збільшення у 2023 році. Це зумовлено, передусім, проведенням військових дій в Україні, зростанням безробіття та значним спадом економіки. Уряд збільшив планові витрати на соціальний захист та соціальне забезпечення у 2023 р. на 109,5% відповідно до показників 2022 р. і на 141,46% відповідно до показників у 2021 р. Однак деякі видатки значно зменшено відносно таких показників до воєнного часу, так видатки на соціальний захист у разі непрацездатності зросли на 163,8% у порівнянні з видатками на 2022 р, але значно скоротилися від показників у 2021 р. – на 149%. Спостерігається щорічне зростання сукупних видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення, при цьому виконання плану перевищує 97%.

Це свідчить про стабільність та пріоритетність сфери соціального захисту в державному бюджеті. Планові видатки на соціальний захист на випадок непрацездатності зменшилися у 2022 році порівняно з 2021 роком, проте зросли вже у 2023 році. Виконання плану статті видатків на соціальний захист на випадок непрацездатності зменшилося з 96,85% у 2021 році до 92,08% у 2023 році. Щодо статті видатків соціальний захист пенсіонерів можна відмітити стабільність та точність планування – на рівні 100%, що відображає високий рівень державної підтримки цієї категорії громадян. І хоча планові видатки на соціальний захист ветеранів війни та праці зростають, але виконання плану зменшилося з 99,21% у 2021 році до 91,60% у 2023 році. Планові видатки на соціальний захист сім'ї, дітей та молоді значно зросли у 2023 році, проте із зменшенням виконання плану з 93,66% у 2021 році до 91,24% у 2023 році. Планові показники видатків на допомогу у вирішенні житлового питання зменшилися у 2023 році порівняно з попередніми роками, але виконання плану залишилося високим (99,77%).

Планові видатки на соціальний захист інших категорій населення зросли більш, ніж вдвічі у 2023 році порівняно з 2021 роком, але виконання плану зменшилося з 98,36% у 2021 році до 95,64% у 2023 році. Планові обсяги

видатків на фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері соціального захисту зросли у 2023 році, але із одночасним зменшенням виконанням плану з 98,58% у 2021 році до 95,96% у 2023 році. На іншу діяльність у сфері соціального захисту планові видатки зросли у 2023 році, але виконання плану значно зменшилося до 17,93%. Ці дані відображають важливість соціального захисту та соціального забезпечення в Україні, особливо в контексті військових дій та економічних викликів. Вони також вказують на те, що держава активно реагує на ці виклики, збільшуючи видатки в цій сфері.

Динаміку виконання планових показників видаткової частини Державного бюджету України за 2020-2023 рр. наведено на рис. 2.2.

Рис. 2.1. Виконання плану видатків державного бюджету України на програми соціального захисту у 2020-2023 рр.

Примітка: побудовано автором на основі [13]

Зростання обсягів видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення у 2023 році пов'язане перш за все з проведенням військових дій, зростанням безробіття та значним спадом економіки. Уряд збільшив планові витрати на ці цілі на 109,5% відповідно до показників 2022 року та на 141,46% у порівнянні з 2021 роком.

Аналіз показників планування свідчить про стабільність та важливість цієї сфери у державному бюджеті. Хоча деякі категорії видатків можуть варіюватися залежно від потреб та обставин, загальна тенденція свідчить про те, що держава активно реагує на сучасні виклики, забезпечуючи стабільний розвиток соціального захисту та соціального забезпечення.

Враховуючи зазначене, можна зробити висновок, що соціальний захист та соціальне забезпечення є важливими пріоритетами для українського уряду. Це підтверджується стабільним зростанням видатків в цій сфері, незважаючи на економічні виклики та військові дії.

Однак, важливо відмітити, що планування та виконання бюджету в різних сферах соціального захисту може відрізнятися. Наприклад, видатки на соціальний захист пенсіонерів виконуються на 100%, що відображає високий рівень державної підтримки цієї категорії громадян. З іншого боку, видатки на іншу діяльність у сфері соціального захисту виконуються лише на 17,93%, що може вказувати на недостатність ресурсів або вплив інших викликів у цій сфері.

Також важливо враховувати, що суми видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення, які вказані у державному бюджеті, не відображають повного обсягу фактичного бюджетного фінансування, що спрямовується на ці цілі. Це пояснюється тим, що деякі видатки, такі як фінансування соціальних послуг, соціальних виплат та інших заходів соціального захисту, увійшли до інших розділів витрат бюджету.

Однак ці дані підкреслюють важливість соціального захисту та соціального забезпечення в Україні, а також виклики, з якими держава стикається при забезпеченні цих послуг. Вони також свідчать про те, що уряд

активно реагує на ці виклики, збільшуючи видатки в цій сфері, незважаючи на складні економічні обставини.

У зв'язку зі складною військово-політичною та економічною ситуацією, а також необхідністю раціонального використання обмежених ресурсів, вважаємо за доцільне внести зміни до програми соціального захисту. Грошові кошти, виділені на програми соціального захисту, мають бути спрямовані на кілька цілей, включаючи надання одноразової матеріальної допомоги непрацюючим та особам з інвалідністю, організацію санаторно-курортного відпочинку для інвалідів, забезпечення їх технічними засобами реабілітації та придбання спеціально обладнаних автомобілів для їх транспортування. Фінансування відповідної програми розподіляється на кілька напрямків, зокрема, на виплату матеріальної допомоги для непрацюючих та інвалідів, організацію санаторно-курортного відпочинку, забезпечення реабілітаційними засобами та придбанням спеціально обладнаних автомобілів для перевезення інвалідів.

У цілому, витрати Міністерства соціальної політики скоротилися на 9,8 млрд. грн. (або на 8,3%), тоді як витрати Пенсійного фонду збільшилися на 29,7 млрд. грн. (або на 17,2%). На жаль, ці зміни в основному призвели до зупинення державної підтримки багатьох соціальних ініціатив, що може негативно позначитися на розвитку соціальної сфери в регіонах [28]. Соціальний захист та соціальне забезпечення в Україні реалізуються через ряд напрямків, які класифікуються як видатки на:

- соціальний захист у випадку непрацездатності;
- соціальний захист пенсіонерів;
- соціальний захист ветеранів війни та праці;
- соціальний захист сім'ї, дітей та молоді;
- соціальний захист безробітних;
- соціальний захист інших категорій населення;
- фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері соціального захисту;

– інша діяльність у сфері соціального захисту.

Ці видатки фінансуються переважно за рахунок бюджетних коштів та єдиного соціального внеску. Розподіл видатків відповідно до цих напрямків відбувається відповідно до визначених пріоритетів. (рис. 2.2).

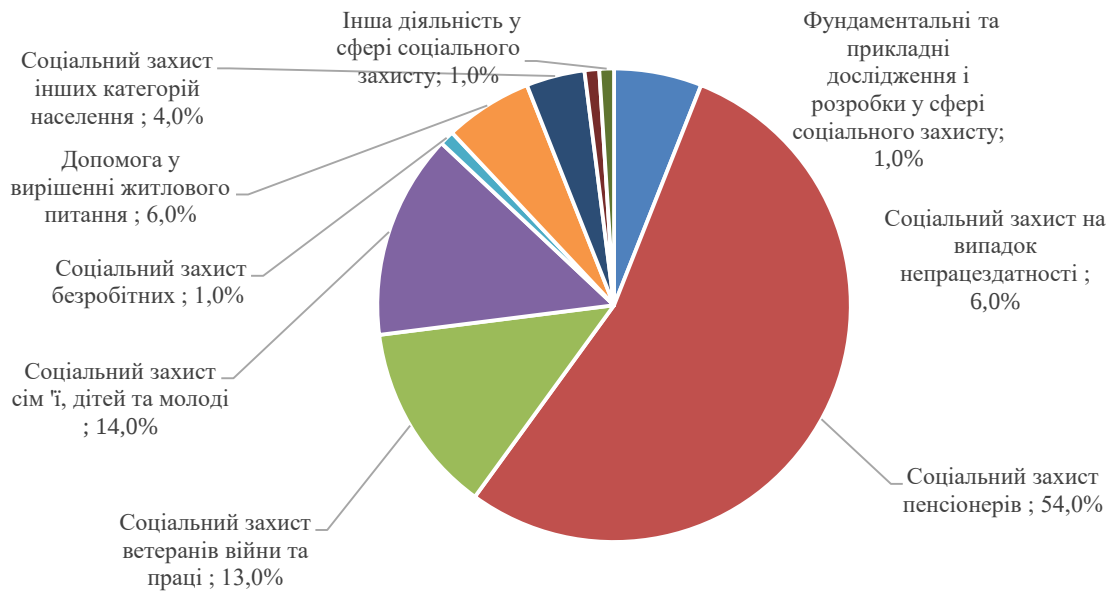

Рис. 2.2. Питома вага окремих статей видатків державного бюджету на соціальний захист в Україні у 2023 р. [35].

Згідно з рис. 2.1, найбільший внесок у фінансування соціального захисту та соціального забезпечення населення України становлять видатки на соціальний захист пенсіонерів. Для прикладу, у 2023 році ці видатки склали 54% від загальної суми. Наступне місце за обсягом фінансування належить видаткам на соціальний захист сімей, дітей та молоді, що у 2023 році становило 14% від загальної суми. За джерелом фінансування з державного бюджету найменшу частку складають видатки на допомогу безробітним та видатки на фундаментальні дослідження і розробки у соціальній сфері. Це свідчить про недостатню увагу з боку органів державної влади до цих проблемних питань, що може породжувати різні складнощі.

Така структура фінансування вказує на особливу вагу і значення, які приділяються соціальному захисту пенсіонерів в Україні. Зокрема, висока частка видатків, спрямованих на цю групу населення, свідчить про важливість забезпечення достойних умов життя для людей похилого віку.

У той же час, низька частка видатків на підтримку безробітних і на фундаментальні дослідження у сфері соціального захисту вказує на потенційні проблеми у цих сферах. Недостатнє фінансування може обмежувати можливості держави в боротьбі з безробіттям та розв'язанні інших соціальних проблем. Відповідно, це може призвести до погіршення соціального становища певних категорій населення та загального зростання соціальної напруги.

Тому важливо зосередити більшу увагу та ресурси для розвитку соціальних програм, спрямованих на підтримку тих, хто опинився у складних життєвих ситуаціях. Це може допомогти забезпечити більш справедливий та збалансований розподіл соціальних ресурсів у країні і сприяти покращенню життя всього населення

Отже, планування видатків державного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення в Україні відбувається досить точно, але не завжди ефективно через недостатнє врахування різноманітних соціально-економічних факторів розвитку суспільства та недостатнє задоволення соціальних потреб.

2.2. Аналіз виконання видатків державного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення населення

У сучасних умовах видатки з державного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення виступають як пріоритетний інструмент для покращення добробуту найбільш вразливих груп населення. Розміри та напрям цих фінансових витрат мають велике значення не лише для забезпечення належного рівня життя в суспільстві, але й для окреслення перспектив розвитку вітчизняної економіки та утвердження стабільності в країні.

В Україні традиційно спрямовується значна частина коштів державного

бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення населення. Ці видатки є основною складовою структури витрат державного бюджету та є важливим джерелом фінансування для забезпечення матеріального благополуччя різних груп громадян, в тому числі таких як інваліди та особи, які опинилися у складних економічних умовах. Однак, через обмежені можливості економічного розвитку країни та постійний дефіцит фінансових ресурсів держави, збільшення видатків з бюджету на реалізацію соціальних програм не завжди дозволяє ефективно вирішити основні соціальні проблеми.

Аналіз виконання видатків державного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення населення важливий для оцінки ефективності діяльності держави у цій сфері та визначення тенденцій її розвитку. У сфері соціального захисту та соціального забезпечення України спостерігається найбільший обсяг видатків з державного бюджету. Для оцінки рівня фінансування цієї сфери проведемо аналіз динаміки частки витрат Державного бюджету України, спрямованих на соціальний захист та соціальне забезпечення, відносно видатків зведеного бюджету та ВВП протягом 2019-2023 років (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

**Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення у видатках
Державного бюджету України та ВВП у 2019-2023 рр.**

Показники	Роки				
	2019	2020	2021	2022	2023
ВВП, млрд. грн.	3974	4194	5459	5191	6537
Видатки державного бюджету, млрд. грн.	1072	1288	1490	2705	4014
Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення, млрд.грн.	218	322	339	425	469
Частка видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення у видатках державного бюджету, %	20,33	25,00	22,75	15,67	11,68
Частка видатків державного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення у ВВП, %	5,48	7,67	6,20	8,18	7,17

Примітка. побудовано автором на основі [39; 13; 35]

За даними табл. 2.2 можна прослідкувати динаміку зростання як ВВП, так

і видатків державного бюджету загалом та видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення зокрема протягом 2019-2023 рр. За даний період ВВП збільшився з 3974 млрд. грн. у 2019 році до 6537 млрд. грн. у 2023 році, що свідчить про рівень економічного зростання країни.

Зростання вказаних видатків відбувалось одночасно із збільшенням видатків державного бюджету: з 1072 млрд. грн. у 2019 році до 4014 млрд. грн. у 2023 році. Це значною мірою обумовлено розширенням програм соціального захисту та збільшенням інших витрат, пов'язаних з розвитком країни.

Частка видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення у видатках державного бюджету відображає нестабільну тенденцію. У 2019 році ця частка складала 20,33%, але зменшилася до 11,68% у 2023 році. Розподіл витрат на соціальний захист в загальному обсязі видатків державного бюджету в Україні до воєнного часу характеризується аналогічним розподілом як у деяких країнах Європи. Наприклад, в Італії цей показник становить приблизно 28,9%, в Німеччині – 25,0%, а в Польщі – 19,4%. Даний показник є значно нижчим від вітчизняних показників до воєнного часу в Ісландії – 15,7%, Канаді – 17,2% та Ірландії – 17,0%; і вищим – в Австрії – 28,0%, Бельгії – 29,2% та Данії – 28,8%.

Війна має значний вплив на структуру видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення у видатках державного бюджету. У періоди військових конфліктів, як правило, збільшується потреба в ресурсах для забезпечення потреб населення, зокрема у сферах соціального захисту та забезпечення. Держава часто змушена перерозподіляти кошти з інших сфер, щоб забезпечити належне фінансування цих сфер.

Проте сума коштів, відображених у державному бюджеті на соціальний захист та соціальне забезпечення, не відображає повний обсяг бюджетного фінансування, яке спрямовується в Україні на ці сфери. Це пояснюється тим, що за діючою системою бухгалтерського обліку деякі складові видатків на соціальні послуги, соціальні виплати та інші заходи соціального захисту включаються до інших розділів видатків бюджету, таких як видатки на

житлово-комунальне господарство, освіту, духовний та фізичний розвиток, охорону здоров'я, громадський порядок та оборону і т.д.

Частка видатків державного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення у ВВП також зазнала коливань, але загалом залишалася на відносно стабільному рівні. Вона збільшилася з 5,48% у 2019 році до 7,17% у 2023 році. Це свідчить про збільшення уваги уряду до соціального захисту та забезпечення, але також може відображати зростання загального обсягу видатків у зв'язку з економічним зростанням.

Як свідчить вітчизняна практика, посилення уваги до соціального захисту і соціального забезпечення в Україні протягом аналізованого періоду також відображає потребу в подальшій ефективній аналітиці та розподілі ресурсів для забезпечення сталого розвитку країни.

Однією з особливостей чинної практики бюджетного фінансування є високий рівень нестабільності та диспропорції обсягів видатків на різні напрями витрачання коштів. Ця нестабільність частково є об'єктивною і впливає зі змін у складі отримувачів соціальних виплат та коригувань у фінансуванні програм соціального обслуговування. Однак, неодноразово високий рівень коливань видатків пояснюється також недослідженою природою фінансування важливих соціальних програм.

В останні чотири роки, нестабільність видатків Державного бюджету України на соціальний захист та соціальне забезпечення була значною через два основних фактори: пандемію COVID-19 в 2020-2022 роках та війну в 2022-2024 роках. Пандемія COVID-19 викликала глобальну кризу, яка вплинула на всі сфери життя, включаючи економіку та соціальну сферу. Уряди всього світу, в тому числі і України, були змушені переглянути свої бюджети та перерозподілити ресурси для боротьби з пандемією та її наслідками. Видатки на охорону здоров'я, соціальну підтримку та стимулювання економіки відповідно зросли, що вплинуло на стабільність видатків на соціальний захист.

В умовах війни в 2022-2024 рр. значно зросли видатки на оборону та безпеку, що могло вплинути на доступність коштів для інших сфер, включаючи

соціальний захист. Однак, незважаючи на ці виклики, уряд продовжував підтримувати важливі соціальні програми, навіть якщо це вимагало коригування бюджетних призначень. Ці події підкреслюють важливість гнучкості та адаптивності в управлінні бюджетом, особливо в умовах невизначеності та кризи. Вони також показують, що, незважаючи на виклики, соціальний захист та соціальне забезпечення залишаються важливими пріоритетами для українського уряду. Це спричинило ще більшу нестабільність у видатках на соціальний захист та соціальне забезпечення, що відображено у табл. 2.3.

Таблиця 2.3

**Динаміка щорічних темпів приросту/зменшення фактичних видатків
Державного бюджету України на соціальний захист населення
у 2020-2023 рр., %**

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Соціальний захист та соціальне забезпечення	47,61%	5,13%	25,56%	10,16%
Соціальний захист на випадок непрацездатності	-6,78%	111,39%	-58,92%	63,53%
Соціальний захист пенсіонерів	10,98%	-0,55%	15,79%	17,49%
Соціальний захист ветеранів війни та праці	11,28%	4,30%	-11,01%	39,26%
Соціальний захист сім'ї, дітей, молоді	-42,46%	71,63%	-24,98%	239,94%
Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері соціального захисту	-8,52%	88,89%	-47,44%	0,00%
Інша діяльність у сфері соціального захисту	-15,30%	110,11%	296,81%	-87,84%

Примітка. Побудовано автором на основі [39;13;35.]

У 2020 році спостерігався значний приріст видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення, що склав 47,61%. Проте, в цьому ж році видатки на соціальний захист на випадок непрацездатності зменшилися на 6,78%, що може бути пов'язано з різними факторами, такими як перегляд соціальних програм або зміни у кількості осіб, які отримують ці видатки. У наступні роки спостерігалися більш помірні темпи зростання видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення. Наприклад, у 2021 році приріст становив лише 5,13%, а у 2023 році – 10,16%.

Серед окремих напрямків соціального захисту спостерігаються різні тенденції. Наприклад, видатки на соціальний захист пенсіонерів зростали практично у всі роки, найбільше зростання спостерігалось у 2023 році – 17,49%. У той же час, видатки на соціальний захист сім'ї, дітей, молоді показали значні коливання, від помітного зменшення у 2020 році до дуже високого зростання у 2023 році, що може вказувати на зміни в політиці соціального захисту або на вплив певних подій у країні.

Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення відображають позитивну динаміку річних темпів приросту, що коливаються від 5,13% у 2021 році до 47,61% у 2020 році. Вплив війни на видатки державного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення може бути значним і має складну динаміку. В період воєнних конфліктів зазвичай спостерігається зростання фінансування на підтримку ветеранів, поранених, сімей загиблих та інших соціальних категорій, які постраждали через військові дії. Це може призвести до збільшення видатків на пенсії, медичне забезпечення, реабілітацію та інші види соціальної підтримки. Однак, в той же час, війна має негативний вплив на економіку країни, що призводить до скорочення бюджетних асигнувань на соціальний захист. Наприклад, збільшення оборонних витрат може призвести до зменшення фінансування на інші соціальні програми. Крім того, війна може також вплинути на фінансові можливості держави через збільшення потреб у фінансуванні оборони та відновленні пошкоджених інфраструктурних об'єктів.

Аналіз видатків на соціальний захист на випадок непрацездатності свідчить про значні коливання, з від'ємним приростом у 2020 та 2022 роках та значний приріст у 2021 та 2023 роках. Причиною даних коливань, на нашу думку, є реакція держави на пандемія COVID-19 та початок повномасштабної війни. У період воєнних конфліктів та епідемій зростає кількість людей, які отримують травми та стають непрацездатними. Це може призвести до збільшення фінансування програм соціального захисту на користь цієї категорії населення, яка потребує підтримки в умовах втрати працездатності через військові події.

Видатки державного бюджету на соціальний захист пенсіонерів відображають стабільний позитивний приріст, з невеликим зниженням у 2021 році. В основному дані показники пов'язані із збільшенням кількості пенсіонерів у зв'язку зі старінням населення. Видатки на соціальний захист ветеранів війни та праці показує позитивну динаміку, хоча в 2022 році спостерігається невелике зниження. Під час воєнних конфліктів збільшується кількість осіб, які стають ветеранами, отримуючи поранення або інвалідність через участь у бойових діях. Це призводить до зростання потреб у соціальній підтримці для цієї категорії населення.

Видатки державного бюджету на соціальний захист сім'ї, дітей, молоді категорія показує значні коливання, з від'ємним приростом у 2020 та 2022 роках та високим приростом у 2021 та 2023 роках. Аналіз видатків на фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері соціального захисту категорія свідчить про нестабільну тенденцію: коливання з від'ємним приростом у 2020 та 2022 роках та позитивним приростом у 2021 році. Видатки державного бюджету на іншу діяльність у сфері соціального захисту показують суттєві коливання, з від'ємним приростом у 2020 та 2023 роках та високим приростом у 2021 та 2022 роках. Також, доцільно відмітити, що в частині фінансування з державного бюджету деяких напрямків, таких як фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері соціального захисту, виявлено значні коливання у темпах приросту/зменшення, що може свідчити про нерегулярність або недостатність фінансування у цих категоріях видатків державного бюджету.

В Україні внутрішньо переміщені особи (ВПО) становлять значне фінансове навантаження на державний бюджет, призначений для соціального захисту та забезпечення. У першій половині 2023 року близько 4,9 млн. громадян були внесені до реєстру як ВПО. З них 1,3 млн. – люди похилого віку, 1,1 млн. – діти, а 200 тис. – особи з інвалідністю. У першому півріччі 2023 року прийнято дві ключові Стратегії. Стратегія державної політики щодо внутрішнього переміщення до 2025 року встановлює пріоритети політики, такі

як працевлаштування та допомога у забезпеченні житлом для ВПО. Згідно з Постановою №248, послуги з догляду та адаптації надаються людям похилого віку та особам з інвалідністю серед ВПО, які переїхали з територій бойових дій або тимчасово окупованих територій, або чий будинки були зруйновані внаслідок воєнних дій. Для реалізації цього в державному бюджеті 2023 року було виділено 45,1 млн. грн., з яких було витрачено 64,1%, або 28,9 млн. грн.

Таким чином, збільшення кількості ВПО в Україні впливає безпосередньо на видатки державного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення, оскільки держава зобов'язана надавати їм необхідну підтримку та допомогу. Однак, це також стимулює державу до реформування та оптимізації своїх соціальних програм, щоб забезпечити ефективне використання бюджетних коштів.

Загальні витрати на виплату допомоги на проживання ВПО за цей період склали 37,4 млрд. грн. (річний план - 57,6 млрд. грн.) (рис. 2.3). Фактична сума витрат вже становить 65% від річного плану, що свідчить про значні темпи витрат на цю програму. Це пояснюється тим, що під час планування бюджету передбачалося скорочення кількості ВПО, які отримують допомогу.

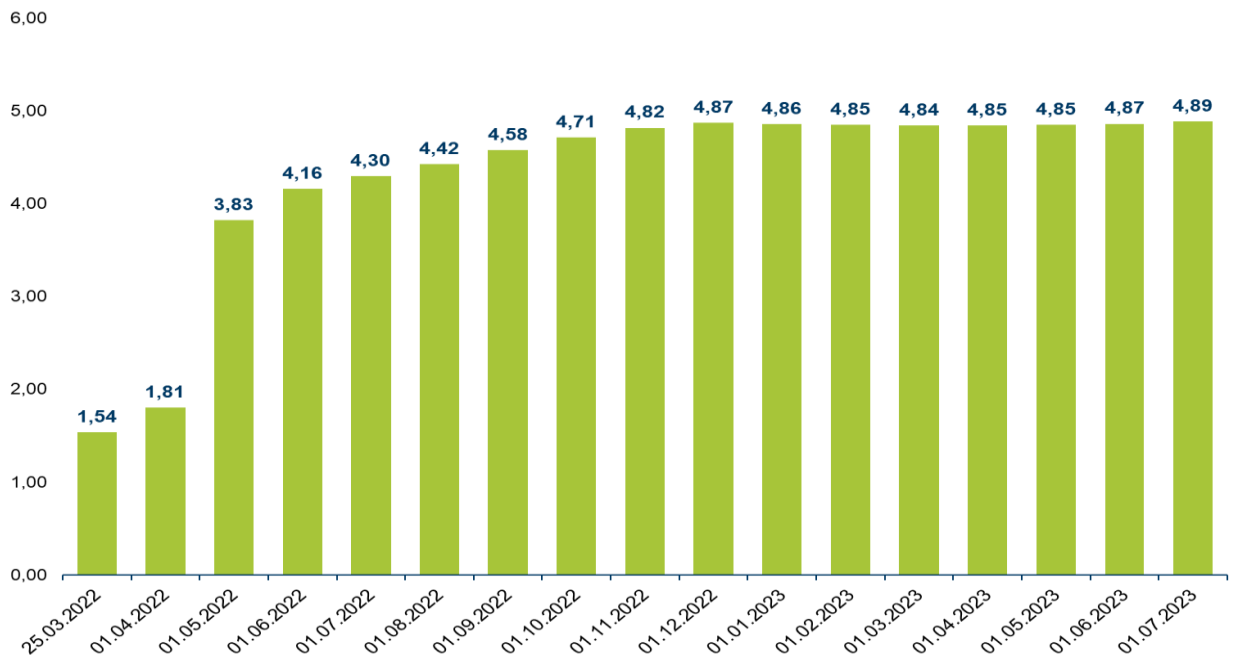

Рис. 2.3. Динаміка кількості зареєстрованих ВПО за 2022-2023 роки, млн. осіб

Примітка. Побудовано автором на основі [39]

Система заходів соціального захисту та програм соціального спрямування може не завжди ефективно задовольняти потреби найбільш вразливих верств населення. Адресні соціальні трансферти, спрямовані безпосередньо малозабезпеченим категоріям населення, можуть виявитися ефективнішим інструментом для зниження рівня бідності, ніж загальні програми соціального захисту. В Україні досі відсутній єдиний нормативний акт, що чітко визначав би поняття публічних, адміністративних та муніципальних послуг, перелік послуг, які обов'язково мають надаватися органами місцевого самоврядування, та стандарти якості цих послуг. Законодавством не встановлено надання послуг як обов'язкову складову діяльності ні місцевих органів самоврядування, ні органів державної влади.

Тому, для більш якісного аналізу здійснення видатків на соціальні послуги необхідно провести дослідження динаміки змін у розподілі видатків у Державному бюджеті України та місцевих бюджетах на соціальний захист і соціальне забезпечення впродовж 2019-2023 років. (рис. 2.4).

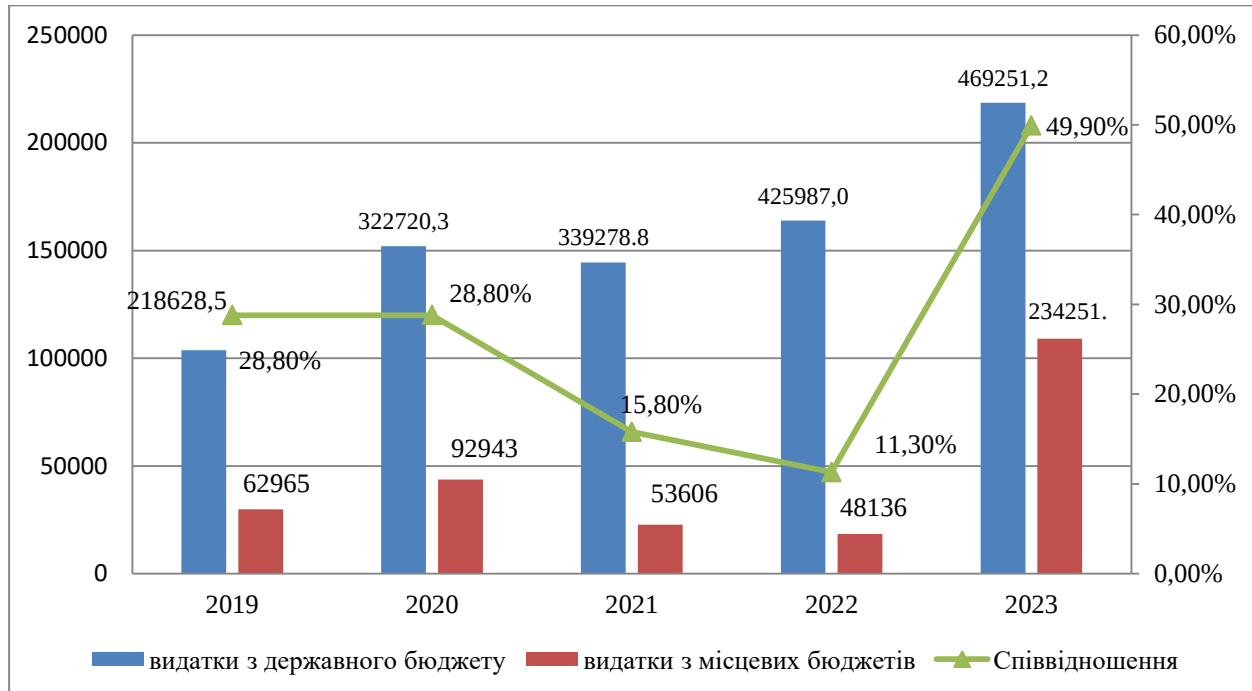

Рис. 2.4. Динаміка видатків Державного бюджету України та місцевих бюджетів на соціальний захист та соціальне забезпечення у 2019-2023 рр., млрд. грн.

Примітка. Побудовано автором на основі [35]

Значне перевищення у 2023 році спостерігається щодо видатків на соціальний захист із державного бюджету, ніж з місцевих, а саме – 49.90%. Це свідчить про зростання ролі держави у забезпеченні соціального захисту, тоді як роль місцевих бюджетів зменшується. Такий розподіл може бути наслідком різних факторів, включаючи політичні та економічні чинники.

Підсумовуючи результати аналізу тенденцій видатків бюджету на фінансування соціального захисту населення в Україні, можна стверджувати, що, незважаючи на значне зростання відповідних видатків державного бюджету, в цій сфері все ще існує ряд негативних аспектів, які впливають на ефективність здійснення видатків. Основною причиною збільшення видатків бюджету став початок повномасштабної війни, що обумовило першочергове зростання видатків державного бюджету на оборону та соціальний захист.

Тому серед основних проблем здійснення видатків державного бюджету на соціальний захист населення, на нашу думку, доцільно виділити: недостатність та нестабільність фінансування, неефективне використання коштів, нерівномірний розподіл ресурсів, неякісне планування, низька ефективність програм, а також відсутність систематичного моніторингу та оцінки результатів. Ці проблеми можуть призвести до недофінансування соціальних програм, нерівності в доступі до соціальних послуг, втрати довіри громадян до владних структур, а також до невідповідності програм реальним потребам населення. Фінансування програм соціального захисту характеризується високою варіативністю, а також надмірною централізацією фінансових ресурсів, призначених для цієї галузі. Ця централізація обмежує можливості місцевих органів влади впливати на обсяги та структуру видатків бюджету, що призводить до певних обмежень у реалізації соціальних програм.

Вирішення цих проблем дозволить значно підвищити ефективність використання бюджетних коштів і забезпечить досягнення основної мети соціального захисту - зростання благополуччя всіх членів суспільства до загальноприйнятих стандартів.

Висновки до розділу 2

За результатами аналізу сучасних тенденцій планування видатків державного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення виявлено, що, по-перше, видатки на цільові програми соціального захисту постійно зростають, відображаючи збільшення соціальних потреб і забезпечуючи підтримку вразливих верств населення. Однак, незважаючи на збільшення фінансування, існують проблеми з ефективністю використання цих коштів, що може бути пов'язано з недостатнім контролем, корупцією та неефективним управлінням. Крім того, необхідно звернути увагу на більш рівномірний розподіл фінансових ресурсів між категоріями населення, щоб забезпечити соціальну справедливість і зменшити соціальні розбіжності. Для вирішення цих викликів потрібно підвищити прозорість і ефективність управління видатками державного бюджету, вдосконалити механізми контролю та забезпечити більш економічне використання ресурсів. Тільки таким чином можна досягти максимального соціального впливу і забезпечити стабільний розвиток суспільства.

Видатки на соціальний захист і забезпечення постійно зростають, відображаючи значне збільшення соціальних потреб в основному подібна динаміка зв'язана з збільшення уваги держави до підтримки вразливих груп населення в наслідок повномасштабного вторгнення.

Велика увага приділяється пенсійній системі та соціальній підтримці пенсіонерів, що свідчить про важливість цього напрямку в державній політиці. Однак існують проблеми з фінансуванням цих програм, а також забезпеченням адекватної пенсійної підтримки для всіх категорій населення.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМКИ ОПТИМІЗАЦІЇ ВИДАТКІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ І СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ

3.1 Зарубіжний досвід планування та фінансування бюджетних видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення та можливості його застосування у вітчизняній практиці

Розгалужена та розвинута система соціальних зобов'язань держави є ключовим аспектом цивілізованого суспільства, відображаючи його рівень розвитку та готовність до дбайливого ставлення до громадян. Серед усіх статей бюджетних видатків у розвинених країнах пріоритет надається соціально спрямованим видаткам. В Україні також спостерігається тенденція до поступового збільшення таких видатків, що свідчить про важливість посилення соціальної ролі держави. Проте, незважаючи на це, не спостерігається відповідного підвищення рівня добробуту серед громадян. Зростання бюджетних видатків на соціальний захист не супроводжується покращенням матеріального стану населення, а лише тимчасово підтримує його, породжуючи в суспільстві утриманські настрої. Це переважно пов'язано з обмеженими фінансовими можливостями держави, які призводять до тимчасового характеру соціальних пільг. Україна, знаходячись у складному соціально-економічному становищі, обтяженому військовими діями та потоком внутрішніх переселенців, змушена працювати над збалансованістю фінансових ресурсів для забезпечення соціального захисту населення.

На нашу думку зарубіжний досвід у плануванні та фінансуванні бюджетних видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення є предметом дослідження для вітчизняних практик. У багатьох розвинених країнах впроваджують різноманітні підходи до організації системи соціального захисту та управління соціальними витратами. Наприклад, деякі країни надають пріоритетну увагу розвитку системи універсального покриття, забезпечуючи

доступ до соціальних послуг всьому населенню, незалежно від його статусу. Інші країни ставлять акцент на створенні цільових програм та ініціатив, спрямованих на підтримку конкретних соціальних груп або розв'язання певних проблем.

При аналізі світового досвіду фінансування соціального захисту населення, з урахуванням порівняльного аспекту різних напрямків, важливо враховувати відмінності у системі статистичних показників. Україна подає дані про видатки на соціальний захист, розподілені за джерелами фінансування. Зокрема, для відповідності європейським стандартам, в Україні були введені допоміжні рахунки у системі показників соціального захисту. Це зроблено з метою забезпечення коректних порівнянь видатків на цільові програми з аналогічними показниками розвинених країн, таких як країни-члени ОЕСР.

Допоміжні рахунки включають різні види видатків, які обліковуються за окремими статтями бюджету та фондів. Це враховує видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення, що здійснюються з державного та місцевих бюджетів, фондів соціального страхування, а також інших джерел, таких як державні цільові позабюджетні фонди. Це дозволяє встановлювати загальні витрати на соціальний захист українського населення відповідно до методології Європейської системи інтегрованої статистики соціального захисту (ESSPROS). [31, с. 5].

Зауважимо, що відмінності між рівнем видатків на соціальний захист у європейських країнах можуть бути пов'язані не лише із рівнем економічного розвитку, але й з іншими факторами, такими як демографічні тенденції, рівень безробіття та інші соціальні та економічні чинники.

Один із альтернативних шляхів застосування зарубіжного досвіду у вітчизняній практиці полягає в адаптації успішних моделей управління соціальними витратами до чинних умов українського суспільства. Це може включати впровадження ефективних механізмів моніторингу та оцінки соціальних програм, розробку системи цільового спрямування соціальних видатків, а також удосконалення механізмів контролю за видатками бюджету.

Такий підхід дозволить використовувати накопичений зарубіжний досвід для підвищення ефективності соціальної політики в Україні, сприяючи забезпеченню соціальної справедливості та підвищенню якості життя громадян [12, с. 119].

Інтеграція України у світовий та європейський соціальний простір підкреслює неефективність вітчизняної моделі соціальної політики, особливо в умовах економічної нестабільності та суспільно-політичної напруги, що негативно впливає на благополуччя громадян. Однією з істотних проблем є надзвичайно високі витрати та необґрунтована соціально-економічна політика, яка характеризується значним завантаженням державного бюджету через національну систему соціальних трансфертів. Це обумовлює значний дефіцит фінансових ресурсів у фондах соціального страхування, що сприяє збільшенню податкового тиску на платників податків і зростанню тіньової економіки.

Інтеграція України у світовий та європейський соціальний простір вимагає серйозних зусиль щодо вдосконалення вітчизняної моделі соціальної політики. Однією з ключових проблем вітчизняної системи є значні витрати та необґрунтована соціально-економічна політика, що призводить до дефіциту фінансових ресурсів. Це вимагає пошуку нових шляхів фінансування та підвищення ефективності витрачання коштів.

Міжнародна організація праці (МОП) встановлює базові принципи систем соціального захисту, проте реалізація цих принципів значною мірою залежить від особливостей кожної країни. У світовій практиці існує декілька основних інституційних моделей, кожна з яких має свої переваги та недоліки.

Для прикладу, західноєвропейські моделі систем соціального захисту, що базуються на принципі договірного страхування, варто застосовувати у вітчизняній практиці. Такі системи сприяють забезпеченню достатнього рівня життя у випадках хвороби, інвалідності або втрати роботи. Врахування найкращих практик зарубіжного досвіду допоможе Україні в покращенні власної системи соціального захисту й забезпечить ефективне використання

обмежених фінансових ресурсів для підтримки громадян у складних життєвих ситуаціях.

На міжнародному рівні основоположником базових принципів систем соціального захисту є Міжнародна організація праці (МОП), конвенції якої визначають основні принципи соціального захисту його види, мінімальні рівні та категорії населення, на які вони мають поширюватися. З іншого боку, підхід до поняття «системи соціального захисту», її структурних елементів та механізмів реалізації значною мірою залежить від особливостей економічного, соціального та культурного розвитку конкретної країни. Відповідно, у світовій практиці існує кілька основних інституційних моделей.

Західноєвропейські моделі поділяють на декілька груп. Перша група, до якої входять Німеччина, Франція, Бельгія та Люксембург, системи соціального забезпечення в яких ґрунтуються на принципі договірного страхування. Працездатне населення вносить певну частину своїх доходів у страховий фонд, що надає їм право на користування послугами фонду відповідно до зібраних внесків. Основна мета такої системи полягає в забезпеченні достатнього рівня життя у разі хвороби, інвалідності або втрати роботи. Ця система сприяє перерозподілу доходів протягом активного життя людини. Важливо відзначити, для всіх країн цієї групи характерні три основних елементи системи: соціальна допомога, соціальна підтримка та соціальне страхування.

Друга група, до якої входять Великобританія, Данія та Ірландія, характеризується низькою залежністю від внесків на соціальне страхування. У цих країнах державний бюджет відіграє основну роль у фінансуванні системи соціального забезпечення. Елементами цієї системи є соціальна допомога та соціальне страхування. Системи соціального захисту в цих країнах є змішаними, та фінансуються як за рахунок договірного страхування, так і за рахунок податків.

До іншої групи належать Іспанія, Португалія та Греція, де системи соціального забезпечення та їхні структурні елементи перебувають на початковій стадії розвитку. У цих країнах відсутня система гарантування

мінімального доходу, і навіть єдиний елемент системи - соціальна допомога - доступна не всім громадянам [19].

Крім того, виокремлюють так звану скандинавську модель системи соціального захисту, яка характерна для Швеції, Норвегії та Фінляндії. Ці країни відрізняються від інших європейських країн тим, що в них більш широко використовуються системи соціального страхування. У цих країнах відрізняються і підхід до самого поняття соціального захисту, що трансформується у поняття «соціальний добробут». Визначальний вплив на розвиток систем соціального захисту має в інших країнах концепція соціальної держави, яка поширена у всіх країнах Західної Європи та вимагала не тільки рівності можливостей, але і рівності результатів. Однак в кінці XX ст. більшість країн відмовилося від даної концепції, провівши відповідні реформи. Проте ряд країн, зокрема Швеція, Норвегія і Фінляндія, зберегли деякий її характер і організаційні форми [30].

У Німеччині особам з низьким доходом надають фінансову підтримку для самостійної оренди приватного житла. В США була впроваджена система субсидій, в якій спочатку державна цільова допомога надавалась власникам орендованого житла, а потім перейшла до орендарів. Соціальний житловий сектор у країнах, таких як Голландія, Швеція, Великобританія, Данія, Франція і Фінляндія, складає від 15% до 35% загального житлового фонду. В європейських країнах значні кошти виділяються на соціальні житлові програми, з рівнем від 0,1-0,3% ВВП в Італії і Греції до 1,2-1,4% ВВП у Франції. Вартість одного квадратного метра соціального житла в Канаді не перевищує 650 доларів США. У розвинених країнах основними споживачами соціального житла є найбільш вразливі верстви населення, оскільки низька якість житла та несприятливе оточення у районах з соціальною забудовою унеможливають переселення туди багатших людей.

У Франції домінує система обов'язкового медичного страхування, що компенсує практично повністю вартість лікування за рахунок соціального страхування. Соціальне страхування фінансується з внесків та спеціальних

податків. Процент відрахувань від загальної суми заробітної плати працівника становить 13,55%, але робітник сплачує лише 0,75%, а решту оплачує роботодавець. У Бельгії система охорони здоров'я фінансується з централізованого Національного управління соціального страхування. Частина коштів надходить від приватних підприємств. Процент відрахувань від зарплати працівника становить 37,94%, проте робітник сплачує лише 13,07%, а решту оплачує роботодавець.

На нашу думку, для України пріоритетним є досвід країн, які пройшли або зараз проходять аналогічний шлях розвитку економіки, таких як Угорщина, Польща, Чехія, Словаччина та інші. Досвід даних країн показує, що держава з обмеженими можливостями у фінансуванні соціальної сфери, повинна рішуче реформувати свою соціальну політику за трьома основними напрямками. По-перше, це означає передачу соціальних послуг з державного сектора на некомерційні організації, звільняючи державу від безпосереднього надання цих послуг громадянам. По-друге, включає створення ринку соціальних послуг з реальною конкуренцією між їх надавачами, що сприяє підвищенню якості та зниженню витрат на ці послуги. По-третє, це означає впровадження комплексної системи соціального замовлення, яка є загальноприйнятою практикою в усіх розвинених країнах. [40, с. 164].

У США функціонує й інша модель організації соціального забезпечення. Незважаючи на відсутність централізованої системи, вона формується державною системою, яка регулюється федеральним законодавством, законодавством штатів або загальним правом. При цьому існує чіткий правовий поділ на кілька сфер (елементів): страхування та соціальні виплати. Соціальне страхування та соціальні виплати фінансуються по-різному. Виплати за соціальним страхуванням здійснюються зі страхового фонду, який формується за рахунок податкових внесків на соціальне страхування. Податок на соціальне страхування стягується з працівників та підприємців, виходячи з припущення, що кінцеві бенефіціари знають, як найкраще захистити себе від майбутніх нещасних випадків, сплативши внески заздалегідь. Державні соціальні виплати

виплачуються з бюджетів, таких як федеральний, державний та місцеві бюджети.

На відміну від соціального страхування, соціальна допомога не вимагає спеціальних резервних внесків. У світовій практиці представлено близько 70 різних програм допомоги, залежно від рівня нужденності. Основними з них є програми гарантування доходів, програми допомоги малозабезпеченим сім'ям на дітей, продовольчі програми, програми житлової допомоги та програми медичної допомоги (Medicaid).

Протягом останніх років багато країн переглядають свою систему соціального захисту, зокрема, шляхом зменшення частки державних ресурсів і розширенням добровільного приватного соціального страхування. Навіть у розвинених країнах, де побудовані системи соціального захисту, виявляється потреба в залученні більше коштів для фінансування соціальних програм через розвиток недержавних фондів соціального страхування, які базуються на принципі накопичення [32, с. 25].

Необхідність таких радикальних змін зумовлена демографічною ситуацією. За оцінками експертів з агенції Standard & Poor's, при незмінній політиці фінансування соціальної сфери до 2050 року державний борг Німеччини, Франції, Португалії, Греції та Польщі може перевищити 200% ВВП. Це стимулює пошук нових стратегій розвитку та фінансування соціального захисту. В сучасних умовах ці стратегії повинні базуватись на інвестиціях та конкурентному механізмі формування доходу. Приватні пенсійні фонди та страхові компанії стають активними учасниками у формуванні інвестиційного потенціалу країни.

У законодавстві більшості розвинених країн існують обмеження, які забороняють співфінансування доходів бюджетів розвитку за рахунок видатків поточних бюджетів. Такі країни використовують терміни «додатковий бюджет» та «приєднані бюджети». Наприклад, у Франції додатковий бюджет доповнює основний бюджет. Оскільки основний бюджет не може передбачити всі можливі фактори, що впливають на зміну фінансових джерел протягом року, на

ефективність кожної моделі утворення бюджету і видаткової частини може впливати якість та кількість послуг, які надаються населенню [9, с.107-110].

У світі існує різноманітність підходів до планування та фінансування бюджетних видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення. Різні країни застосовують різні моделі, враховуючи свої соціально-економічні умови, культурні особливості та політичні переконання.

Зарубіжний досвід свідчить, що успішні системи соціального захисту базуються на різноманітних джерелах фінансування, включаючи державний бюджет, приватні пенсійні фонди, страхові внески та інші. Принципи соціальної справедливості, солідарності та колективізму визнаються важливими для успішного функціонування системи соціального захисту.

Для України доцільно взяти до уваги такий досвід при реформуванні власної системи соціального захисту. Зокрема, можна включати впровадження елементів додаткових бюджетів для доповнення основного бюджету, залучення приватних інвестицій у систему соціального захисту, а також перегляд моделі бюджетних відносин з урахуванням найкращих практик інших країн.

3.2 Основні напрями вдосконалення порядку здійснення видатків державного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення населення в контексті їх оптимізації в сучасних умовах.

В сучасних умовах функціонування системи здійснення видатків державного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення характеризується значною кількістю проблем, що свідчать про необхідність вжиття невідкладних дій щодо оптимізації та реформування системи видатків державного бюджету на соціальний захист в Україні. До таких проблем варто віднести: високий рівень втручання держави в систему соціального захисту та низька участь населення в її функціонуванні, недостатня ефективність механізмів бюджетного фінансування, непов'язаних з результатами діяльності соціальних інституцій, постійний дефіцит бюджетних коштів установ, що

надають соціальні послуги, низька якість та неефективність соціальних послуг, соціально вразливі категорії громадян, велика кількість пільг, що їм надаються, та неефективне управління бюджетними коштами, що надаються, а також соціально вразливих категорій громадян, велика кількість наданих їм соціальних пільг, неефективне бюджетне управління наявними фінансовими ресурсами.

У сучасних умовах основні напрями удосконалення порядку здійснення видатків державного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення населення включають в себе ряд заходів. Одним із них є оптимізація структури соціальних витрат, спрямована на максимально ефективне використання обмежених ресурсів. Це може включати перегляд пріоритетів у фінансуванні соціальних програм, зосередження уваги на найбільш вразливих верствах населення та впровадження механізмів моніторингу та оцінки ефективності витрат[14, с. 33].

Крім того, важливим напрямом є реформування системи соціального захисту, спрямоване на підвищення доступності та якості соціальних послуг для населення. Це може включати реорганізацію соціальних служб, впровадження інноваційних технологій у надання соціальних послуг, а також стимулювання розвитку соціального партнерства і громадських ініціатив у сфері соціального захисту.

На нашу думку важливою складовою удосконалення порядку здійснення видатків державного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення є забезпечення прозорості та відкритості у фінансових процесах, а також зміцнення механізмів контролю за використанням бюджетних коштів. Це сприятиме підвищенню довіри громадськості до державних соціальних програм та ефективному використанню бюджетних ресурсів для соціального захисту населення.

Одним з основних напрямів удосконалення порядку здійснення видатків державного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення населення в сучасних умовах є ефективне планування та бюджетування. Це передбачає

розробку чітких критеріїв та процедур для планування та бюджетування видатків на соціальний захист, включаючи використання даних для прогнозування майбутніх потреб та визначення пріоритетів.

Також важливо залучити приватний сектор, який може відігравати важливу роль у фінансуванні та наданні соціальних послуг. Це може включати створення партнерств між державою та приватними компаніями для надання послуг, таких як охорона здоров'я, освіта та пенсійне забезпечення. Залучення приватного сектора до фінансування видатків державного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення населення може бути важливим напрямом у сучасних умовах. Це може бути досягнуто через кілька шляхів. Заслугує на увагу стимулювання державою приватного сектора до участі в соціальних програмах шляхом надання податкових пільг чи стимулів для компаній, що вкладають кошти в розвиток соціальної сфери. Наприклад, це може бути зменшення податкового тягара на підприємства, які активно співпрацюють з державою в реалізації соціальних проєктів.

Важливим етапом удосконалення видатків державного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення населення є створення сприятливих умов для розвитку корпоративного соціального відповідальності (CSR). Уряд можуть встановлюватися стандарти та регулювання, які змусять приватні компанії активно вкладати в соціальні ініціативи, що сприяють соціальному захисту населення [2, с. 48]. Залучення приватного сектора до фінансування видатків державного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення може допомогти розширити ресурсну базу та підвищити ефективність соціальних програм, сприяючи підвищенню рівня соціального захисту населення в сучасних умовах. Залучення приватного сектору до фінансування соціального захисту та соціального забезпечення може бути важливим кроком у вирішенні проблеми видатків та їх оптимізації. Зокрема основними напрямками можуть бути:

1. Створення приватних пенсійних фондів та страхових компаній: Ці організації можуть акумулювати внески від роботодавців та працівників та

інвестувати ці кошти для забезпечення пенсійних виплат у майбутньому. Вони також можуть надавати страхові послуги, що допомагають людям забезпечити себе в разі хвороби, інвалідності або безробіття.

2.Інвестиції в соціальні послуги. Приватні компанії можуть інвестувати в надання соціальних послуг, таких як охорона здоров'я, освіта та соціальне житло. Це може включати будівництво та експлуатацію лікарень, шкіл, житлових комплексів та інших соціальних установ.

3.Соціальне підприємництво. Приватні компанії можуть створювати соціальні підприємства, які надають послуги або продукти, що вирішують соціальні проблеми. Прибуток від цих підприємств може бути реінвестований у соціальну місію підприємства.

4.Партнерства між державою та приватним сектором. У рамках таких партнерств приватні компанії можуть фінансувати, будувати та експлуатувати соціальні проекти за умови, що держава гарантує певний рівень доходу або відшкодування витрат [20, с. 19].

Ці та інші форми залучення приватного сектору можуть допомогти забезпечити стабільне фінансування соціального захисту та соціального забезпечення. Проте це потребує ефективного регулювання та контролю з боку держави, щоб забезпечити захист прав та інтересів громадян.

Іншим важливим напрямком є підвищення прозорості та відповідальності. Це, в першу чергу, стосується регулярного оприлюднення даних про видатки та результати їх фінансування, а також впровадження механізмів для зворотного зв'язку та відгуків від громадян.

Використання новітніх технологій допоможе покращити ефективність та доступність соціальних послуг, в тому числі за рахунок використання цифрових платформ для надання послуг, використання аналітики даних для планування та моніторингу, а також використання технологій блокчейн для забезпечення прозорості та відповідальності.

Використання новітніх технологій у сфері видатків державного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення населення в сучасних умовах може сприяти підвищенню ефективності та транспарентності цих процесів.

Однією з ключових переваг новітніх технологій є можливість забезпечення їх автоматизації та оптимізація бюджетних процесів. Наприклад, застосування цифрових систем управління бюджетом сприятиме покращенню моніторингу та аналізу витрат, а також зменшенню адміністративних витрат.

Також важливою є можливість застосування аналітичних інструментів та штучного інтелекту для прогнозування потреб населення у соціальних послугах та розробки ефективних стратегій фінансування. Це дозволить більш обґрунтовано приймати рішення щодо виділення коштів у сфері соціального захисту. Крім того, використання новітніх технологій може покращити доступність та якість соціальних послуг для населення. Наприклад, цифрові платформи та мобільні додатки можуть сприяти зручнішому отриманню інформації про доступні соціальні програми та послуги, а також забезпечити можливість їхнього онлайн-отримання.

Перспективним можна розглядати підхід до соціального інвестування, що означає інвестування в людей з метою надання допомоги їм щодо розвитку навичок та здібностей, необхідних для участі в економічних та суспільних процесах. Соціальне інвестування може бути ефективним шляхом оптимізації видатків державного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення населення, особливо в умовах війни. Однак, для успішного впровадження соціального інвестування потрібно розробити ефективні механізми контролю та регулювання. Це включає встановлення чітких критеріїв та стандартів для соціальних інвестицій, а також механізми для моніторингу та оцінки їх ефективності. Одним з основних принципів соціального інвестування є орієнтація на соціальний вплив та досягнення конкретних результатів у поліпшенні благополуччя населення. Це може включати розвиток програм зайнятості, підтримку малозабезпечених шарів населення, підвищення якості освіти та медичного обслуговування, покращення доступу до житла та

соціальних послуг. Крім того, соціальне інвестування спрямоване на партнерство та співпраця з різними суб'єктами, включаючи громадські організації, бізнес-середовище, академічну сферу та міжнародні організації, що дозволяє комбінувати різноманітні ресурси та досвід для досягнення максимального соціального впливу. Застосування соціального інвестування у сучасних умовах сприятиме забезпеченню ефективності витрат державного бюджету, оскільки такий підхід передбачає не лише надання фінансової підтримки, але й контроль за результатами та оцінку ефективності вкладених коштів [25, с. 23].

Оптимізація видатків державного бюджету не може бути проведена без змін у сфері надання соціального захисту і соціального забезпечення населення. Зокрема доцільним варто вважати ведення такого виду соціальної допомоги як універсальна соціальна допомога, яка доступна усім громадянам, незалежно від доходу чи статусу. Прикладами є універсальні сімейні допомоги та безкоштовна медична допомога. Ця система соціальної допомоги задовольняє основні соціальні потреби громадян на рівні встановлених національних стандартів і норм, та є типовою для країн Північної Європи, таких як Данія, Фінляндія, Норвегія, Швеція та інших [22, с. 239].

Соціальна підтримка на основі оцінки доходів є формою допомоги, яка встановлюється на підставі оцінки доходів або витрат та визначених умов, без необхідності перевірки інформації про сплачені страхові внески. Цей вид допомоги надається лише в підтверджених випадках і є характерним для країн з англосаксонською правовою традицією, таких як Велика Британія, Ірландія, Канада та США, де соціальна підтримка має цільовий характер.

Узагальнюючи вищезазначене, вважаємо за доцільне проведення наступних заходів у сфері надання соціального захисту і соціального забезпечення населення:

1. Удосконалення методологічних підходів в частині поліпшення визначення показників бідності та встановлення єдиної системи критеріїв

оцінки майнового стану сімей для призначення соціальної допомоги. Спрощення процедур надання соціальної допомоги.

2. Проведення аудиту системи пільг та соціальних виплат: виявлення та скасування застарілих або неефективних пільг. Визначення джерел фінансування ефективних заходів соціального захисту.

3. Вдосконалення механізму надання субсидій на житлово-комунальні послуги та паливо. Покращення системи надання субсидій для оплати комунальних послуг та палива.

4. Реформування нормативно-правової бази надання соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям та непрацездатним особам. Зміна правил врахування загального доходу родини для призначення соціальної допомоги.

5. Вдосконалення методики розрахунку сукупного доходу сім'ї, зокрема щодо врахування фактично отриманого доходу при нарахуванні соціальної допомоги.

6. Створення системи управління використання бюджетних коштів. Забезпечення ефективного та цільового використання бюджетних коштів на соціальну допомогу.

7. Формування бази даних отримувачів соціальної допомоги на місцевому рівні та їх передача до національного реєстру осіб, які мають право на соціальну допомогу [44].

В Україні важливим є створення власної моделі модернізації системи соціального захисту населення, яка враховуватиме специфіку історичного контексту, демографічну структуру, циклічність економічного розвитку, можливі фінансово-економічні кризи та рецесії у майбутньому, а також регіональні особливості соціально-економічного розвитку та ментальність населення. Необхідно розробити власну модель оптимізації витрат державного бюджету, особливо у контексті воєнних подій, які додатково ускладнюють ситуацію. Розробка ефективної бюджетної стратегії стає важливим кроком для прогресу суспільства. Встановлення та втілення збалансованих і послідовних стратегічних пріоритетів дозволить підвищити якість надання послуг та

зміцнити соціальний захист громадян, сприяючи стійкому соціально-культурному розвитку країни та підвищенню життєвого рівня та добробуту населення.

Необхідним є активізація участі громадськості в процесі формування та реалізації політики соціального захисту в частині створення механізмів для громадського контролю та зворотного зв'язку, а також залучення громадськості до процесу прийняття рішень.

Важливо також врахувати особливості регіонального розвитку та ментальність населення. Різні регіони можуть мати різні потреби та виклики, і політика соціального захисту повинна бути достатньо гнучкою, щоб враховувати ці різниці. Тому важливо врахувати цінності та відношення населення до соціального захисту, щоб забезпечити широку підтримку та участь в цих програмах [24, с. 78].

Дані стратегічні напрямки сприятимуть побудові в Україні більш справедливої та стійкої системи соціального захисту, яка зможе протистояти поточним та майбутнім викликам. Однак вони вимагають значних зусиль з боку усіх секторів суспільства, включаючи уряд, бізнес, громадськість та міжнародні партнери. Тільки шляхом спільних зусиль можна досягти стабільності та сталого розвитку в умовах глобальних викликів.

Розробка власної моделі модернізації соціального захисту населення в Україні відіграє ключову роль у забезпеченні сталого розвитку країни, особливо в умовах складних викликів, таких як війна. Врахування історичних особливостей, демографічної структури, циклічності економічного розвитку та регіональних особливостей допоможе побудувати ефективну систему соціального захисту, адаптовану до потреб українського суспільства.

Ключовим аспектом цього процесу є підбір власної моделі оптимізації видатків державного бюджету, що дозволить ефективно використовувати обмежені ресурси для максимального задоволення потреб громадян. Важливо створити збалансовану стратегію, спрямовану на підвищення якості надання

соціальних послуг, зміцнення соціального захисту та підтримку стабільного соціально-економічного розвитку.

Формування та реалізація цільових стратегічних пріоритетів є важливим етапом у підвищенні добробуту та рівня життя населення. Це може включати підтримку вразливих груп, розвиток освіти та охорони здоров'я, створення нових можливостей для зайнятості та підприємництва, а також підвищення ефективності системи соціального страхування.

Все це сприятиме зміцненню соціально-економічної стабільності країни та підвищенню загального рівня благополуччя громадян. Результативна модернізація системи соціального захисту є важливим кроком у будівництві справедливого, рівного та процвітаючого суспільства.

Висновки до розділу 3

Зарубіжний досвід планування та фінансування бюджетних видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення вказує на важливість інновацій, гнучкості та прозорості в цьому процесі. Різні країни використовують різні моделі та стратегії, включаючи залучення приватного сектору, використання новітніх технологій, соціальне інвестування та активну участь громадськості.

У вітчизняній практиці можна використовувати ці принципи та стратегії для покращення ефективності та стійкості системи соціального захисту. Однак, важливо враховувати специфіку вітчизняних реалій, включаючи історичні, демографічні, економічні та культурні особливості.

Основні напрями вдосконалення порядку здійснення видатків державного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення населення в сучасних умовах включають ефективне планування та бюджетування, залучення приватного сектору, підвищення прозорості та відповідальності, використання новітніх технологій та соціальне інвестування.

Ефективне планування та бюджетування сприятимуть забезпеченню оптимального розподілу ресурсів, враховуючи потреби населення та

пріоритетні напрямки розвитку суспільних відносин. Залучення приватного сектору може допомогти збільшити ресурси, доступні для соціального захисту, та покращити якість наданих послуг. Підвищення прозорості та відповідальності є важливим для забезпечення довіри громадян та ефективного використання бюджетних коштів.

Використання новітніх технологій може сприяти автоматизації процесів, покращенню доступності послуг та забезпеченню більшої прозорості та контролю. Соціальне інвестування, яке передбачає інвестиції в людей для підвищення їхньої продуктивності та добробуту, може бути ефективним способом забезпечення сталого соціального захисту.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

В процесі проведеного дослідження узагальнено й запропоновано вирішення завдань, пов'язаних із здійсненням видатків державного бюджету на забезпечення системи соціального захисту та оптимізації видатків бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення в Україні. В результаті дійшли до наступних висновків.

Видатки державного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення є важливим компонентом функціонування держави, оскільки вони спрямовані на захист населення від різних соціальних ризиків та забезпечення його соціального добробуту.

Навіть при поступовому зростанні обсягів видатків державного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення, інфляційні процеси у країні та війна спричинили їхнє знецінення. Тенденція обсягів бюджетного фінансування соціального захисту населення характеризується значною мінливістю, яка не завжди відображає економічне становище, але тісно пов'язана з суспільно-політичною ситуацією в країні. Це свідчить про необхідність оптимізації витрат бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення, зокрема щодо напрямів розподілу коштів, рівнів фінансування і форм надання соціальної підтримки.

З моменту виділення коштів у бюджеті для соціального захисту виникає ряд важливих питань, які стосуються ефективності використання цих ресурсів, цільового напрямку витрат, а також контролю за їхнім використанням. Це вимагає відповідного стратегічного та оперативного планування, аналізу та моніторингу фінансових процесів.

Крім того, ефективне використання бюджетних коштів на соціальний захист забезпечує можливість держави реалізовувати свої соціальні функції та завдання, такі як забезпечення належного рівня і захисту життя громадян, пенсійного забезпечення та інших соціальних послуг для населення. Такий підхід сприяє підвищенню якості життя громадян та зміцненню соціальної стабільності в країні.

Незважаючи на зростаючі обсяги видатків державного бюджету на соціальний захист населення в Україні, залишається недостатньою ефективність форм соціальної підтримки. В цьому контексті стратегічними напрямками реформування бюджетних видатків на соціальний захист мають стати посилення адресності соціальної допомоги, суттєве збільшення рівня виплат, поступовий перехід до грошової форми соціальних трансфертів та постійний моніторинг ефективності соціального захисту для оперативного виправлення бюджетних програм. На даному етапі соціальна політика в частині надання соціальних трансфертів в Україні характеризується розсіюванням бюджетних коштів на різноманітні соціальні виплати, які не завжди виконують свою основну функцію - зменшення бідності та забезпечення необхідної підтримки особам у складних життєвих ситуаціях.

Враховуючи це, важливо розробити більш цілеспрямовані та ефективні стратегії для оптимізації видатків державного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення. Це може включати в себе розробку нових моделей соціальної підтримки, які більш точно відповідають потребам різних груп населення, а також впровадження більш прозорих та ефективних механізмів моніторингу та оцінки.

Крім того, важливо зосередитись на розробці стратегій, які сприятимуть більш ефективному використанню бюджетних коштів, зокрема шляхом зменшення адміністративних витрат та підвищення ефективності системи розподілу коштів. Це може включати в себе впровадження нових технологій та підходів до управління, які допоможуть забезпечити більш ефективне використання ресурсів. Розробка дієвих стратегій для оптимізації видатків державного бюджету на соціальний захист та забезпечення в Україні важлива для забезпечення добробуту населення та підтримання соціальної справедливості. Щоб забезпечити максимальну ефективність витрат, потрібно зосередитись на розробці нових моделей соціальної підтримки, які краще відповідають потребам різних груп населення. Це передбачає не лише збільшення рівня виплат, але й чіткий та адресний їх розподіл, зокрема шляхом

переходу до грошових трансфертів. Такий підхід може сприяти ефективному та раціональному використанню коштів, зменшенню адміністративних витрат.

Таким чином, в контексті вирішення основних завдань для розробки та впровадження окреслених стратегій необхідним є:

- аналіз потреб населення та пріоритетів державної політики у сфері соціального захисту;
- посилення контролю за витратами та моніторинг результативності програм соціального захисту шляхом впровадження системи аудиту та ефективного управління проектами;
- залучення громадськості та експертів у процес розробки та впровадження заходів з оптимізації бюджетних видатків на соціальний захист для забезпечення широкого суспільного консенсусу та підтримки;
- постійне їхнє оновлення та адаптація відповідно до змін у соціально-економічному середовищі та потреб населення;
- розвиток партнерських відносин з міжнародними організаціями та донорами для залучення додаткових ресурсів та експертної підтримки у проведенні оптимізаційних заходів.

Крім того, важливо забезпечити постійний моніторинг ефективності соціального захисту, щоб швидко виявляти недоліки і коригувати програми за необхідності. Впровадження нових технологій та підходів до управління допоможе забезпечити більш ефективне використання ресурсів та зменшення бюрократичних перешкод.

Система соціального захисту повинна бути гнучкою та адаптивною, щоб швидко реагувати на зміни в соціально-економічному середовищі. Це включає розробку механізмів, які дозволять швидко масштабувати програми в разі потреби, а також створення нових форм соціальної підтримки, які можуть бути швидко адаптовані до непередбачуваних обставин, таких як кризи, пандемії чи війни.

Загальна мета цих заходів - забезпечити, щоб система соціального захисту в Україні була ефективною та гнучкою, здатною відповідати на потреби населення в будь-який час та в будь-яких умовах.

Запропоновані напрями для покращення видатків державного бюджету на соціальний захист населення в Україні дозволять досягти бажаних результатів і вирішити проблемні аспекти у цій галузі. Проте в умовах обмежених фінансових ресурсів основною потребою є зміна ролі та функцій держави у сфері соціального захисту. Це передбачає підвищення рівня громадської участі у формуванні ефективної регіональної системи соціального захисту населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Fedyna V. The place of pension supply in the system of social protection of the population. International scientific journal «Internauka». Series: «Economic Sciences». 2019. № 4(24). URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2019-4-4867> (дата звернення: 13.04.2024).
2. Бабко Н. М., Сєвідова І. О. Роль бюджетних видатків у фінансуванні соціально-економічних потреб сьогодення. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного (економічні науки)*. 2023. №2. С. 48.
3. Базилевич В., Баластрик Л. Державні фінанси: Навчальний посібник Вид. 2-ге, доп. і перероб. Київ: Атіка, 2002. 368 с.
4. Баранник Л. Б. Фінансовий механізм системи соціального захисту населення України: проблеми становлення та перспективи розвитку: моногр. 2012. 496 с.
5. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: Вступ до фінансової науки / Пер. з нім. С. І. Терещенко та О. О. Терещенка; Передмова та наук. редагування В. М. Федосова. Київ: Либідь, 2000. 654 с.
6. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні. Київ : Знання, 2005. 381 с.
7. Боярко І. М., Дехтяр Н. А., Дейнека О. В. Державні видатки в економіці країни: монографія. Суми: Сумське видавництво ПВКП «Корпункт», 2013. С. 109.
8. Будеянський Б. Проблеми та перспективи публічного управління бюджетним фінансуванням соціального захисту населення в Україні. *Наукові перспективи*. 2023. №4 С. 34.
9. Бухтіяров О. С. Європейські тенденції фінансування систем соціального забезпечення. *Наука і правоохорона*. 2014. №23. С. 107–110
10. Бюджетний кодекс України : Кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI : станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-VI#Text> (дата звернення: 13.04.2024).

11. Великсар Т.І. Фінансове забезпечення системи соціального захисту населення України: URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/11281> (дата звернення: 20.04.2024).

12. Венгуренко Т., Ясентюк А. Зарубіжний досвід соціального страхування та перспективи його застосування в Україні. *Економічний аналіз*, 2020. Випуск 30. С. 118-124.

13. Державна казначейська служба України. URL.: <http://treasury.gov.ua> (дата звернення: 20.04.2024).

14. Димніч О. В. Система соціального страхування та шляхи її удосконалення в Україні: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08. Київ. 2015. 33 с

15. Журавка Ф. О., Овчарова Н. В. Оцінка ефективності реалізації державних цільових програм у соціальній сфері. *Бізнесінформ*. 2020. №6. С. 202- 206.

16. Зварич А. Соціальний захист та соціальне забезпечення населення в умовах воєнного стану. *Фінансове забезпечення сталого розвитку*: зб. наук. праць кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ. Вип. 3. Т. 2. Тернопіль: ЗУНУ, 2023.

17. Зварич А., Бурлій Є. Зарубіжний досвід фінансування бюджетних видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення. *Актуальні питання фінансової науки та практики*: зб. наук. праць кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ. 2024.

18. Зварич А., Бурлій Є. Практика здійснення видатків державного бюджету України на соціальний захист та соціальне забезпечення в умовах воєнного стану. *Фіскальна політика України в умовах євроінтеграційних процесів*: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. студентів і молодих вчених. 2024.

19. Ільчук Л. І. Світовий досвід моделей соціальної політики та їх можливість використання в Україні. URL: <http://ipzn.org.ua/svitoviy-dosvidmodelej-sotsialnoyi-polityky-ta-yih-mozhlyvist-vykorystannya-v-ukrayini/> (дата звернення: 20.04.2024).

20. Ковальчук В. С. Проблеми фінансування соціального захисту та соціального забезпечення в Україні. *Практичні та теоретичні питання розвитку науки та освіти*. Львів: Львівський науковий форум. 2020. С. 19.

21. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 14.04.2024).

22. Кривошлик Т. Д. Вплив тенденцій соціального страхування на розвиток системи страхового захисту в Україні. *Бізнесінформ*. 2018. №12. С. 239-245

23. Кудінова М. М., Варук В. В. Проблеми фінансування соціального захисту населення в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. №4. 460-463

24. Ливдар М. В. Формування структури видатків для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку держави. *Ефективність державного управління: зб. наук. пр.* 2010. № 25. С. 442 – 449.

25. Лисяк Л. В. Фінансове забезпечення соціального захисту населення в Україні: проблеми та перспективи. *Вісник Дніпропетровського університету*. Серія: Економіка. 2019. Т. 25, № 10/1. С. 23–30.

26. Лопушняк Г. С. Інститут соціального захисту в соціально-трудо́вій сфері. Інституційні засади розвитку ринку праці в Україні: монограф. / за наук. ред. д. е. н., проф. І.Л. Петрової, д. е. н. В.В. Близнюк; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». К., 2021. 472 с.

27. Мальований М. Теоретичні основи забезпечення соціального захисту. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2019. С. 174-185.

28. Межа бідності в Україні та Європі
URL:<http://www.zet.in.ua/news/merha-bidnosti/> (дата звернення: 20.04.2024).

29. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: Пакт Орг. Об'єдн. Націй від 16.12.1966 р. : станом на 19 жовт. 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 13.04.2024).

30. Мостепанюк А. В. Стан державної соціальної політики України у

контексті євроінтеграції. *Academy review*. 2020. Т. 1, № 52. С. 15–23. URL: <https://doi.org/10.32342/2074-5354-2020-1-52-2> (дата звернення: 01.04.2024).

31. Національні рахунки соціального захисту (НРСЗ) у 2021 році: Статистичний бюлетень. Державна служба статистики України. Київ: 2020. 133 с.

32. Осіпова Л. В. Особливості соціального забезпечення в умовах глобалізації економічного простору. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2020. №1. С. 78-83.

33. Основні показники рівня життя населення та бідності. Департамент бюджетної політики та соціального захисту апарату ФПУ. URL: <http://fpsu.org.ua/napryamki-diynosti/sotsialnij-zakhist/5651-osnovni-pokaznikirivnya-zhittya-naseleण्या-ta-bidnosti> (дата звернення: 20.04.2024).

34. Павлюк К. В. Модернізація системи соціального захисту в контексті накопичення соціального капіталу в Україні. *Фінанси України*. 2022. №6. С. 15–29.

35. Портал «Бюджет для громадян». Open Budget - Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/expenses?class=functional&view=table> (дата звернення: 24.04.2024).

36. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : Закон України від 05.10.2000 р. № 2017-III : станом на 4 трав. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text> (дата звернення: 12.04.2024).

37. Радіонов Ю. Д. Формування видатків бюджету: монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 616

38. Ріппа М. Б. Імперативи бюджетного фінансування соціального захисту і соціального забезпечення. *Світ фінансів*. Випуск 3. 2018. С. 28-40.

39. Сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense> (дата звернення: 20.04.2024).

40. Серватинська І. Моделі соціальної політики та соціального страхування: світовий і вітчизняний досвід. *Світ фінансів*. 2019. №3. С. 163-

172.

41. Скуратівський В.А. Правовий вимір діяльності соціальної держави. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2017. № 4. С. 184-192.

42. Скуратівський В. А., Палій О. М. Основи соціальної політики: навч. посіб. Київ : МАУП, 2002. 200 с.

43. Соціальний захист населення як система: поняття та види. Освіта. UA. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/law/9897/> (дата звернення: 14.04.2024).

44. Соціальні видатки: що і чому фінансує держава у I півріччі 2023 року. VoxUkraine | «Вокс Україна» – більше ніж найкраща аналітика про Україну. URL: <https://voxukraine.org/sotsialni-vydatky-shho-i-chomu-finansuye-derzhava-u-i-pivrichchi-2023-roku> (дата звернення: 20.04.2024).

45. Тропіна В. Б. Бюджетне забезпечення соціальної функції держави в Україні. *Фінанси України*. 2020. № 5. С. 15-31.

46. Шаманська Н. Соціальний захист населення в контексті надання соціальних допомог: сучасний стан і пріоритети. *Галицький економічний вісник*. 2019. № 2(41). С. 43–48.

47. Шаманська Н. В. Сучасні тенденції прагматики та проблематики пенсійного забезпечення в Україні. *Економіка*. 2013. №22. С. 90–93.

48. Швайко М. Л. Зарубіжний досвід бюджетного фінансування соціальної сфери та можливості його використання в Україні. Суми: 2003. С. 154-158.

49. Яфінович О. Б. Особливості фінансування системи соціального захисту населення в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Херсон, 2015. Випуск 12. Частина 3. С. 195-199.